ВЕЧІРНЯ ПІСНЯ

П'єса на три дії, сім картин

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Сидір Антонович Стародуб, голова колгоспу, огрядна, хвора на серце людина.

Олена Семенів на Зима, ланкова, Герой Соціалістичної Праці.

Тетяна Г р о м е н к о, її онука, 20 років.

Санька, бригадир, молодиця середніх літ.

Сергій Андрійович Заярний, агроном.

Степанида Бережна, вдова, ще молода і вродлива.

Альоша Вертепа, юнак, закоханий в Тетяну Громенко.

Колгоспники, колгоспниці.

Дія відбувається в одному з подніпровських сіл.

ДІЯ ПЕРША

КАРТИНА ПЕРША

Сільське подвір'я. Ліворуч — ґанок і частина хати з вікнами, перед якими розрослися й буйно розцвіли квіти. За хатою — тин і кущ бузини,

а далі, скільки оком сягнеш, прослався мальовничий простір подніпровського краю.

З вулиці на подвір'я заходить Степанида Бережна, ставить біля ганку сапачку, дивиться на двері, немовби вагаючись — йти чи не йти, а потім, тяжко зітхнувши, повертає до яблуні, де стоїть столик і вкопані в землю лавочки; сідає на одну з них. Якийсь час дивиться попереду себе, але, здається, нічого не бачить. В очах її біль, і туга, і відчай.

Степанида. Як же мені далі жити в світі білому? Скажіть!..

Глухе, нестримне ридання сповнює подвір'я. Зсовується з плеча хустинка, падає на траву. Не помічає, не підіймає. А на Дніпрі зринає мелодійна, хоч і журлива пісня. Гірко плаче Степанида. З вулиці входить Сергій Андрійович Заярнийіз жмутком барвистої від цвіту трави. Почув ридання, підходить до вдови, несміливо кладе їй руку на плече.

Сергій. Степанидо, що з вами?

Степанида підводить важку голову, дивиться на нього. Хтось вас образив?

Степанида заперечливо хитає головою. Чого ж ви плачете?

Молодиця несподівано схиляє голову йому на груди,

Заспокойтесь... Ну, заспокойтесь, Степанидо... Чуєте?

Степанида (затихає, потім обривається від нього). Простіть, Сергію Андрійовичу... Не думала я... Простіть...

Сергій. А ви нічим не завинили переді мною, то чого ж пробачатись?

Степанида. Негарно якось вийшло...

Сергій (дивиться на неї). І все-таки ви можете мені сказати... Що з вами?

Степанида. Не знаю...

Сергій. Дивна ви жінка, Степанидо. Ось живу я вже з півроку...

Степанида. Я рада... Що такий квартирант у мене... Є до кого словом обізватись.

С е р г і й. А от і досі вас не розгадав. Знаю, душевна ви людина, добра.

Степанида. Тільки бог щастя не дає. (Зітхає). Покалічена моя душа, Сергію Андрійовичу... Війною покалічена. Сергій. Розумію.

Степанида. Життя моє розбите... Горем я затемнена... Сиротою зростала... Сиротою заміж вийшла. Сергій. Сиротою.,.

Степанида. Сиротою! Батька мого вбили куркулі... у тридцятому... коли він людей у колгосп гуртував, а мати з горя як злягли, то вже й не підвелися більше. Отака моя доля... Нещаслива...

Сергій. Бач, як воно виходить... Я теж, Степанидо, втратив батька...

Степанида (співчутливо). То хоч матінка жива? Сергій. Нема... Степанида. Померла?

Сергій. Від бомби... у цю війну... А я в лісі з хлопцями гриби збирав. Повертаюсь додому, а вже ні хати... ні батьків.

Степанида. Значить, і ви... сирота? Ой боже, в одній хаті живемо, а й досі нічого не знаємо одне про одного.

Сергій. Не доводилось про таке говорити.

Степанида. І як же ви потім... без батьків?

Сергій. Важко було... особливо при німцях... І милостиню збирав, і худобу пас... А коли прийшли наші війська — взяли мене в дитячий будинок. Там жив і вчився... Мріяв стати агрономом, і, як бачите, мрія моя здійснилася!

Степанида. А моя доля десь блукає за синіми морями та високими горами... Як у тій казці... І жду я її, жду, та ніяк не діждуся.

Сергій. Ви її з-за моря виглядаєте, а вона десь, може, тут, поряд з вами... доля ваша.

Степанида. Ой ні! Коли б поряд була — озвалася б до мене, вість подала... (Зітхає). Ось ви питалися, чого плачу... А я, вірите, і сама не знаю. Часом немов гадина біля мого серця обів'ється і жалить, жалить... І так тоді гірко стає, так журно, що не можу я.,, не заплакати.

Сергій. Ви... дуже любили... свого чоловіка?

Степанида. Не знаю.

Сергій. Отаке...

Степанида. Коли правду сказати, то я не роздивилася на нього добре.

С е р г і й. А як же ви... заміж?..

Степанида. Пам'ятаю, десь, мабуть, за місяць перед війною здибав мене в полі. "Здрастуй, Степанидо!" — "Здрастуйте,— кажу,— Гарасиме!" Пішли разом до села. Він і питається: "А що, Степанидо, чи пішла б за мене.. коли б я тебе засватав?"

Сергій. Отак зразу? Чи, може, ви раніше з ним зустрічалися?

Степанида. Де там! Я про нього ніколи навіть і не думала. Стою, дивлюсь на нього,— не знаю, що відповісти.

С е р г і й. А скільки ж вам було тоді літ?

Степанида. Сімнадцять. Мовчу, а він жде... Втекла я від нього.

Сергій. З переляку, чи як?

Степанида. Мабуть, з переляку. А потім сусіди почали мене вмовляти: "Він тесляр добрий, тихий, не п'яниця". Сергій. Умовили?

Степанида. Умовили. Тільки пожити не довелось... Забрали на війну... Сергій. Та-ак.

Степанида. Одержала з фронту "чорнову"... Поліг мій Гарасим під Тернополем. А я вам скажу: "Краще сім раз горіти, аніж один раз вдовіти". Отак і живу.

Сергій. Життя невеселе.

Степанида. Невеселе, що й казати. Є в мене що їсти, є що пити, є в що одягнутися, а радості нема. І ходжу я по' землі з своєю журбою, мов з каменюкою на серці.

Сергій. Тяжко вам.

Степанида. Так буває тяжко, що світ мені не милий. Ото мені за багато літ наче сонечко засвітило... взимку... Коли ви мене до школи передовиків запросили. Пам'ятаєте той вечір? Падав сніг, тихий, лапатий...

Сергій. Пам'ятаю. А ви, Степанидо, трохи боялися йти до школи.

Степанида. Не трохи, а таки добре боялась. Освіта в мене мала... всього п'ять класів. Ті дні — найщасливіші в моєму житті.

Сергій. А чому... найщасливіші?

Степанида. Я слухала ваші лекції.

Сергій (засміявся). Невелике це щастя.

Степанида. Для мене... велике.

Сергій. Ви здібна учениця... І ви, і Тетяна Громенко.

Степанида. Тетяна... Це моя гордість. Закінчила десятирічку з золотою медаллю... Чуєте? З золотою! І пішла працювати до мене в ланку. Робить добре, та ще й заочно вчиться на зоотехніка, та ще й подруг своїх підбиває до науки. Хіба не молодець дівчина?

Сергій. Бідова! Свого доб'ється. Ну і механізатори — теж добре вчилися. Народ все жадібний до знання. Не криючись, скажу, що сам я мав велике задоволення.

Степанида. А хочете, я вам тільки тепер признаюся.

Сергій. В чому?..

Степанида. Отож як ви розказували нам про агротехніку і як вирощують на полях високі врожаї Євгенія Долинюк, і Степанида Виштак, і Блажевський, я слухала вас, Сергію Андрійовичу, і знаєте про що думала?

Сергій. Скажете.

Степанида. Думала... "Невже, Степанидо, ти не змогла б отак працювати, як вони? Адже ти змалечку знаєш, як біля землі поратись і якій рослині чого треба давати. Хіба ти не заслужила б Героя Праці, і ордени, і медалі, і повагу від людей".

Сергій (милуючись нею). Заслужила б. Знаю!.. Вірю!.. Ви, Степанидо, трудолюбива жінка, наполеглива.

Степанида. А потім інші думки напливали... як хмари. "Для кого старатися? Для себе?"

Сергій. Чому ж тільки для себе?

Степанида (не слухаючи). "Чи в тебе є діти, сестри, родичі? Одна ти, Степанидо, в світі. Навіщо воно тобі... оте все?"

Сергій. Оце вже недобрі думки. Людина мусить мати в житті якусь мрію... свою зірочку...

Степанида. А я не маю зірочки... Загасила війна.

Сергій. Хотілося б, та не знаю, як розвіяти вашу журбу, повернути вас до життя, до радощів. Не можна ж так у світі жити! Не можна!

Степанида. А я живу.

Сергій. Таке життя — неповноцінне. Я співчуваю вам, Степанидо. Ось ви розповідали мені про свого батька. Степанида. Сумна то розповідь.

Сергій. Він організовував колгосп, життя своє віддав, щоб у тому колгоспі трудові люди жили в добрі, у щасті. Невже вам, Степанидо, не хочеться продовжити його справу, увічнити світлу пам'ять, бути достойною дочкою...

Степанида. Не думала про це... Горе мене прибило... І досі ніяк не отямлюсь.

Сергій. Ми скоро відновимо навчання.

Степанида. У школі?

Сергій. Ні, безпосередньо на полі будемо вивчати агротехніку. Проведем додаткове запилення кукурудзи, соняшників... Зберемо більші врожаї. Хіба це не радість, Степанидо, коли людина робить щось хороше не тільки для себе — для людей, для всього народу.

Степанида. Іншої хочу радості... душевної.

Сергій (дивиться на неї). А хіба ви, Степанидо, за стільки літ... не зустріли...

Степанида (не зводить з нього очей). Зустріла... Та невідомо, де лежить стежечка до його серця.

С е р г і й. А ви б запитали.

Степанида. Боюсь.

Сергій. Та й чому?

Степанида. Не знаю.

Сергій. Жінка ви молода, гарна...

Степанида. Гай-гай! Пропливла моя молодість, як вода на бистрині... (Помовчала). Бач, не сказала вам... Я ж сьогодні іменинниця.

Сергій. Та чого ж ви зранку... Я б же подарунок купив.

Степанида. Добре слово — теж подарунок.

Сергій. Е, ні! Словом не відбудуся. Завтра зранку зайду в сільмаг. А зараз просто вітаю... від щирого серця... Бажаю вам, Степанидо, і здоров'я, і щастя, і всього-всього найкращого! (Цілує її в губи).

Молодиця рвучко обіймає його за шию, застигає.

Степанида. Господи! Що зі мною сталося?

Сергій (розгубившись). Я зараз... Я збігаю до сільмагу... Може, не закритий... Візьму хоч пляшку вина.

Степанида. Є в мене вино... І горілка знайдеться... Настояна... (Усміхнулась). Чого ж не питаєте, скільки мені літ?

Сергій. Про таке не питають... у жінок.

Степанида. То сама скажу... Аж тридцять п'ять. Чуєте? Сьогодні виповнилось.

Сергій. Це розквіт.

Степанида. Не втішайте. Он скільки літ прожила, а що бачила? Якої радості зазнала на віку? Невже й далі отаким буде моє життя? Скажіть!..

Вулицею йде Тетяна Громенко, а слідом за нею на певній відстані Альоша Вертеп а. Дівчина погрожує йому кулаком і заходить на

подвір'я.

Сергій. Таня?!

Таня (стрілась поглядом з агрономом, одвела очі). Добрий вечір!

Сергій. Добрий вечір! Степанида. Засоромили дівчину. Т а н я. Я до вас, тітко Степанидо.

Степанида. А то ж хто там, за кущем, ховається? Т а н я. Та Альоша... І чого ходить за мною. Степанида (усміхнулась). Чого ходить... Сергій. Запрошуй його сюди. Таня. Навіщо він тут... потрібний. Степанида (гукає). Альошо, заходь!

Входить Альоша. Високий, худий, позираючи на Таню, мовчки вітається за руку з Степанидою, з агрономом і стає потім осторонь. Зітхає.

Таня. Тітко Степанидо, не знаю, кого слухатись. Ви загадували нам завтра поливати розсаду помідорів. Так? Степанида. Що загадала — те й будемо робити. Таня. А нам велено виходити на сіножать. Степанида. Хто дав такий наказ? Сергій. Я!

Степанида. Голова про це знає?

Сергій. Радить підождати кілька днів, а ждати не можна, бо луги перецвітуть. (Бере принесений жмуток трави). Зараз у ньому найбільше вітамінів... А Сидір Антонович свій характер виявляє. Ні, ждати не можна!

Т а н я. То як же бути, тітко Степанидо?

Степанида (глянула на агронома). Передай нашим дівчатам: завтра вранці всією ланкою вийдемо на сіножать.

Альоша. А в нас теж... Якщо розпорядився бригадир — це доказ того, що саме так він і зробить.

Таня. Може, й цього року тільки вийдемо на луг, а воно дощ.

Альоша. Не буде! (Озирає небо). Якщо сонце сідає в ясний обрій — це доказ того, що жди хорошої погоди. Якщо сонце сідає в сизу хмару — це доказ того...

Таня. Ну, бувайте!

Сергій. Ходи здорова!

Альоша мовчки прощається за руку з Степанидою, з Сергієм і йде слідом за Танею знову ж таки на певній відстані.

Степанида. Гарна? Сергій. Гарна.

Степанида. А от хлопець у неї... тихий, як трава. Ну, та вона собі знайде іншого сокола... Така мусить знайти. Правда ж?

Сергій Не знаю.

Звідкись лине задушевна пісня. Сергій слухає її залюбки, а за ним непомітно стежить вдова.

Як добре співають у вашому селі. Чуєте, Степанидо?

Степанида. Подружки мої. Це ж вони, мабуть, до мене йдуть. А так хотілося .сьогодні побути тільки з вами, Сергію Андрійовичу.

Сергій. Степанидо! Я бачу... Я розумію все... хочу сказати...

Степанида (аж потягнулася до нього). Що? Ну що? Кажіть... кажіть швидше, бо вже он вдови до мого подвір'я завертають.

Пісня наростає. Сергій. Зараз не можу... Потім... потім скажу!

Завіса

КАРТИНА ДРУГА До відкриття завіси чути переливчасте тьохкання солов'їв і дівочу пісню:

Місяць на небі, зіроньки сяють, Тихо по морю човен пливе. В човні дівчина пісню співає, 1 д . . А козак чує, серденько мре. / А

Відкривається завіса. Чарівне в своїй красі озеро. Посхилялись над водою могутні дуби та орішина. Прямо — поляна у квітах весняних, а за нею лягла приваблива дніпровська далечінь: гаї, луги, сади, кручі, повиті сизуватою млою. Праворуч копиця свіжого сіна, під якою, скинувши картуза, відпочиває Стародуб. Проти нього стоїть Сергій Заярний.

Сидір Антонович. Ти, Сергію, знаєш мій характер.

Сергій. Сидоре Антоновичу, хоч ви і знатний голова колгоспу і великий практик, а коли допускатимете в роботі промахи,— не мовчатиму!

Дивляться один на одного.

Сидір Антонович. Ну, послухаю... де це ти знайшов у моїй роботі промахи.

Сергій. Забули? Можу нагадати.

Сидір Антонович. Нагадай, нагадай.

Сергій. Ви пам'ятаєте, коли я робив аналіз грунту під озиму пшеницю...

Сидір Антонович. Он ти про що.

Сергій. Я вас попереджав тоді: "Сидоре Антоновичу, ділянка угноєна надмірно, не треба давати більше добрив, бо тоді пшениця буйно розів'ється й виляже. Не буде повного наливу зерна". А ви що відповіли?

Сидір Антонович. Не пам'ятаю.

Сергій. "Агрономічну практику на власному горбі вивчав. Робити так, як наказую". А тепер були в полі, бачили? Пшениця починає вилягати.

Сидір Антонович. Вона ще підійметься... коли дощів не буде. Ну, агрономе, дивлюсь я на тебе...

С е р г і й. І що?

Сидір Антонович. Невгамовна ти людина. Сергій. У вас вчився. "Хазяйським оком до всього приці-ляйся..." Чиї слова?

Сидір Антонович. Запам'ятав мою науку. Сергій. Та, бачу, здає вже ваше око. Сидір Антонович. Як то? Сергій. Не все добачає.

Сидір Антонович (пильно дивиться на агронома). Невже знову якийсь промах? Сергій. Промах. Сидір Антонович. Говори.

Сергій. Не. дуже любите, коли хтось втручається у господарські справи.

Сидір Антонович. Дивлячись, хто втручається і що радить...

Сергій. І все-таки я вирішив... Не ображайтесь. Сидір Антонович. Послухаю.

Сергій. На сьогоднішній день уже так господарювати не можна, як господарювали досі.

Сидір Антонович. Та-ак.

Сергій. Нам треба дивитися і в майбутнє.

Сидір Антонович. Не доберу, куди гнеш.

Сергій. Подумати тільки: в районі наш колгосп вважається передовим.

Сидір Антонович. Бо таки передовий.

Сергій. Який же він передовий, коли ми сіємо пшеницю і не сіємо на корм худобі цукрових буряків. Замалі площі відводимо під соняшники. І

зовсім же, зовсім забули таку вигідну культуру, як гречка. А хто не любить гречаної каші... з молоком?

Сидір А н т о н о в и ч. Та до неї витягнути з погреба глечик, увесь холодною росою вкритий... З таким молоком люблю гречану кашу.

Сергій. Хіба тільки каша? А гречаники? А пироги з круп'яною начинкою? А ковбаси?

Сидір Антонович. Хитро підступаєш...

Сергій. А то ще, бува, господиня засмажить у печі цілий кендюх з гречаною кашею, подасть на стіл, а він так і парує, так і пахтить...

Сидір Антонович. На всю хату...

Сергій. Або поставить макітру млинців з гречаного борошна чи вареників. Глянеш, а вони там аж вилискуються у маслі та в сметані.

Сидір Антонович. У маслі та в сметані... (Розсердився). Ти що, мене випробовуєш? Сказано тобі,— подумаю... про гречку.

Сергій. А чи ви чули таке прислів'я в народі: "Мед і гречка — брат і сестра"?

Сидір Антонович. Он куди б'єш.

Сергій. Треба бити. Де гречка — там мусять бути і бджоли.

Сидір Антонович. Ге! Бджоли! Були колись у нашому селі пасічники... знамениті: дід Михайло, ще дід Опанас. Товариші кревні... Ото виїдуть на жнива, коси в руки... Ге, не всякий парубок їх обжене. А тоді, як наробляться добре, сядуть від возом, у холодку. По чарці п'ють, а на

закуску в них малосольні огірки та житній хліб, та стоїть полив'яна миска меду, чистого, як сльоза.

Сергій. Певне, липовий.

Сидір Антонович. Не пам'ятаю вже який. Я тоді чужих корів випасав. Гукнуть мене діди, вломлять хліба окраєць: "їж, хлопче!" Ге, були пасічники... Тепер таких ніде й не зустрінеш.

С е р г і й. А ми якогось комсомольця пошлемо на курси.

Сидір Антонович. Та що він тямитиме... той комсомолець? Кажу тобі — ото були знамениті пасічники — дід Опанас і дід Михайло.

Сергій. Нічого, ми виберемо бідового, щоб любив це діло. Навчиться і стане колись теж знаменитим...

Сидір Антонович. Може, й стане. Молоді люди тепер кмітливі.

Сергій. Не доказав же я вам...

Сидір Антонович. За гречку? Та що ж ти мені будеш доказувати? Та я її вирощував, коли тебе ще й на світі не було. Ясно?

Сергій. Ясно. Але ж я не про гречку. Я про мед. Сидір Антонович. Хіба ти біля бджіл ходив? Сергій. Доводилось...

Сидір Антонович. Бачу, далеко сягаєш, агрономе!

Сергій. Хотілося б ще й далі сягнути.

Сидір Антонович. У комунізм, чи що?

Сергій. Бодай на перші його приступці.

Сидір Антонович. Помріяти і я люблю... на дозвіллі.

Сергій. Не про мрії зараз, про діло хочу говорити.

Сидір Антонович. Знову агітуватимеш?

Сергій. Доведеться, бо земля у нас гуляє.

Сидір Антонович (засміявся). Земля... у нас гуляє земля? Та я звелів навіть польові дороги урізати, щоб кожний клаптик використати під посіви. А ти смієш мені таке говорити.

Сергій. Смію!

Сидір Антонович. То покажи, де ти бачив таку землю в нашому колгоспі?

Сергій. А он де, над Дніпром... Лежить століттями незаймана. То схили, то яри, то байраки. Пора б уже навіть такі землі в діло пускати.

Сидір Антонович. Цікаво! І як же ти гадаєш їх використовувать?

Сергій. Засадити деревами...

Сидір Антонович. Про ліс і я думав, коли був молодший та здоровіший.

Сергій. Не про ліс думаю, Сидоре Антоновичу. Інші в мене плани.

Сидір Антонович. Послухаю.

Сергій. Коли б на те моя воля, то не тільки понад Дніпром, а по всіх берегах великих і малих річок, де є отакі землі, я б садив, звичайно, і дуби, і клени, і грецькі горіхи. Адже на садибах у наших колгоспників вони ростуть, то чого ж не рости їм на дніпровських схилах? Цілі гаї горіхові!..

Сидір Антонович. Гаї!.. Гм! Непогано...

Сергій. Але основною породою була б у мене липа та акація біла...

Сидір Антонович. Знову прицiляєшся на мед. (Чухає потилицю). Ой Сергію, довго тобі доведеться ждати, поки ті липи зацвітуть, поки бджоли з них меду наносять.

Сергій. Навіщо ждати? Ви погляньте, які навколо нас луги, гаї... Які поля! (Дивиться на голову). Сидоре Антоновичу, хочу вас запитати.

Сидір Антонович. Про що?

Сергій. Чи доводилося вам ранньою весною стояти під вербами, коли вони в золотому цвітінні?

Сидір Антонович. Стояв... Ще замолоду з дружиною... Правда, вона тоді була дівкою. Стояв... А це ж ти до чого?..

Сергій. Чули, як гудуть бджоли?

Сидір Антонович. Ну, чув.

Сергій. То навіщо ж ви говорите про ждання? Та бджола-трудівниця скрізь знайде нектар. Чи зацвітуть верби, чи забіліють повесні сади, чи по вибалках та ярах жовтими пелюстками вкриється буркун — бджола вже там. А еспарцет, а конюшина, а люпин, соняшники, трави й

чагарники? Та навіть з будяків вона бере мед! І нам не треба ждати, а вже зараз слід майструвати вулики. Оце, я гадаю, буде по-хазяйському!

Сидір Антонович. Дивлюся, слухаю тебе і заздрю.

Сергій. Чому... заздрите?

Сидір Антонович. У твої літа я про таке не думав... І думати не міг... Та й часи були інші. (Глянув пильніше). Ну, бачу, агрономе, не за тим підійшов до мене, щоб про свої мрії розказувать. Мабуть, щось проситимеш.

Сергій. Проситиму!

Сидір Антонович. Людей?

Сергій. І людей. Без них моїм мріям не здійснитись. Сидір Антонович. Не дам! Людей не дати! Ти мій характер знаєш.

Сергій. Ви теж мій характер знаєте.

Мовчки дивляться один на одного.

Бувайте! (Іде й зустрічається з Степанидою).

Степанида. Сергію, ви ж сьогодні пішли з дому не снідавши.

Сергій. А-а, не до сніданку мені зараз. Потім їстиму. (Виходить).

Степанида (проводжає його люблячим поглядом). І отак завжди.

Сидір Антонович. З характером, Степанидо, твій квартирант.

Степанида. Сама дивуюся, де сила в нього береться. Іноді схопиться ще ні світ ні зоря... Не встигну я в хаті обернутися, глядь, а його вже нема. Цілісінькі дні все на полі та на дослідних ділянках.

Сидір Антонович. За це й люблю його...

Степанида. Такого можна любити.

Сидір Антонович. Бачу, буде з нього добрий хазяїн!

Степанида. Іноді зварю молочної каші, на поле винесу: "їжте, Сергію Андрійовичу". А він, як оце зараз, махне рукою: "Потім їстиму!" І подався собі. Вся їжа й захолоне.

Сидір Антонович (уважно стежить за Степанидою). Подобається?

Степанида (зітхнула). Подобається.

Сидір Антонович. Гляди, Степанидо, не збаламуть його.

Степанида. Ой Сидоре Антоновичу, любов — не пожежа, займеться — не загасиш. (Знову зітхнула).

Сидір Антонович (дивиться на молодицю пильніше). Чи не закохалася ти, Степанидо, в свого квартиранта?

Степанида. Хто на мене позаздриться? Були колись у нашому селі соколи, та на війні їх перебито.

Сидір Антонович. Війна і мені лягла раною на серце...

Степанида. Знаю... (Зітхнула). Ось прийшла, щоб поснідав, а він, бач, знову кудись помчав. (Умивається біля озера, витирає хусткою обличчя).

Стародуб мовчки стежить за нею. Співають солов'ї.

Сидір Антонович (підходить до неї, разом слухають солов'їв). Бач, який голосистий! Аж очі заплющує... Співай, співай... Настала твоя пора. От і сполохався, полетів соловейко.

Степанида. Один відлетів, другий прилетить. Зараз їх у гаю повно.

Сидір Антонович. Всяких пташок люблю, ну солов'їв — найбільше. Вони мені своїми піснями молоді літа нагадують.

Степанида. А мені душу ятрять.

Чути пісню.

Ось вони співають... Молоді, красиві... У них все життя попереду. А я, вірите, коли бачу, як інші веселяться, мені плакати хочеться. Втікаю звідти, щоб не дивитися на них, не чути веселощів тих, бо чужа радість тільки жалю мені завдає.

Сидір Антонович. Таке говориш, Степанидо, що я тебе й не розберу. Співає молодь, то й добре.

Степанида. А мене ж ніщо не радує. Мабуть, скоро помру.

Сидір Антонович. Ой Степанидо, чи не випила ти часом чарки?

Степанида. Та трохи... випила. Сергій зранку на поле пішов, а я сиділа-сиділа в хаті... Сумно стало, то я трохи вишнівки покуштувала.

Сидір Антонович. Отож примічаю: без чарки тут не обійшлося.

Степанида. Думала, журбу свою розвію, а воно ще гірше... Душа в мене болить.

Сидір Антонович. Болить?

Степанида. Болить, Сидоре Антоновичу.

Сидір Антонович. А чому—і сама того не відаєш. Від самотності ото думки в тебе такі. Це вони твою душу точать... як шашіль.

Степанида. Я іноді думаю: молодь на цілинні землі їде, на будови всякі... А куди мені податися, де своє щастя шукати?

Сидір Антонович. Ти, Степанидо, нічого не примічала за Сергієм?

Степанида (гостро й тривожно дивиться на голову колгоспу). Не примічала.

Сидір Антонович. З Тетяною його бачив не раз.

Степанида (ще більш приголомшена). З якою... Тетя...?

Сидір Антонович. Та Громівною.

Степанида. Громівною...

Сидір Антонович. Ти що так знітилась?

Степанида. Громівною... Це правда?

Сидір Антонович. Правда.

За сценою чути гомін, сміх. Голос Саньки: "І що ж той панок, Олено Семенівно?" Голос Олени Семенів-ни: "Відчепився одразу".

Ланкова, мабуть, про свою подорож розповідає. (Глянув на сонце, потім на наручний годинник). Обідня пора. Всі йдуть до озера, а ти ж це, Степанидо, куди збираєшся?

Степанида. А так... Пройдуся трохи... (Виходить, ледь похитуючись).

Сидір Антонович. Еге, та вона й справді, мабуть, закохалася в свого квартиранта.

Виспівують солов'ї. Кує зозуля. Входять Олена Семенівна, Санька, молодиці й дівчата з граблями, хлопці й чоловіки — з вилами. У кожного чи вузлик, чи плетена з лози корзинка. Обідають.

Олена Семенівна. Торік побували ми в Румунії... А цієї весни запросили нас до Польщі. Як перелітали ми через Карпати — піднялися вище хмар.

Санька. Дуже страшно... на літакові?

Олена Семенівна. Про страх уже тоді не думала. Та й не сама ж я. Було зі мною Героїв Праці одинадцять душ, з усього Радянського Союзу — все люди достойні, передовики. Летимо. Дивлюсь я у віконце. Зверху сонце світить, а навколо, куди не поглянь, все біле-біле. І ніде ні пташка не пролетить, ні муха не сяде. Ну, обійшлося благополучно. Уже ми на польській землі. Обступили мене їхні жінки: "Чи ви в бога віруєте?"

Санька. Так і запитали одразу про бога?

Олена Семенівна. Запитали. Що ж мені робити? Сказати їм "ні" — до серця жіночого дороги не знайду. Сказати: "Вірую" — совість не

дозволяє. Я ж таки Герой Праці і вже, мабуть, років з двадцять як у церкві була.

В с і. То як же ви... що відповіли?

Олена Семенівна. Я так подумала: свої люди мене зрозуміють, а з їхніми треба подружити. "Вірую,— кажу,— вірую в бога. Оце як їхала до вас, то і сповідалася, і причащалась". А тоді ще й перехрестилася... Ну, правда, жінки потім ні в чому не таїлися,— про все мені розповідали. Повезли нас до села Вільковіце. А знаходиться воно в Лодзинському воєводстві... Нас уже тут ждали, і стільки зібралося люду, що ступити ніде. Підносить нам білу хлібину селянин-поляк, а я дивлюсь на нього, дивлюсь і очам своїм не вірю. Невже, думаю, він?

Молодиця. Хто?

Олена Семенівна. Та Иозеф Валяс. Його фашисти мали вбити, а він утік з-під розстрілу та прибув до наших партизанів... Було це в Білорусії, в лісі... Боже, пізнали ми одне одного. І я зраділа, і він. Обнялись ми, поцілувались, а всі люди на нас дивляться, та плескають у долоні, та кричать: "Нєх жиє вель-ке братерство!", "Сто лят!", "Сто лят!" А вже як мітинг скінчився, почали нас розпитувати геть-чисто про все. Одна каже: "Ну, а як баба стара, куди її дівати? За ворота?" Я їй пояснюю: "Ось дивіться на мене. Мені шістдесят сім літ, а я до вас приїхала... Працюю в колгоспі, на здоров'я ще не жаліюсь".

Пі

Сидір Антонович. До ста літ тобі зносу не буде.

Олена Семенівна. Правда, правда! Отож і розказую, як восьми літ зосталася сиротою, а підросла — у наймах робила, у поміщиків в економіях і ходила в Таврію на заробітки. І скільки горя зазнала і

натерпілась за старих часів. От ви й подумайте — чи могла б я до вас приїхати, коли б не Радянська влада та не колгоспне наше життя?

Сидір Антонович. Вірно!

Олена Семенівна. В якій, кажу, країні отаке бувало, щоб колишня наймичка виходила на трибуну говорити з людьми? І щоб на грудях у неї сяяли Золота Зірка Героя Праці і орден Леніна? Нема, кажу, такої другої країни в світі!

Сидір Антонович. Правильно говорили їм, Олено Се-менівно.

Олена Семенівна. Авжеж, правильно! їздили, кажу, за кордон і раніше. Але хто їздив? Поміщики, та дворяни, та всякі пани великі, та духовенство, а ось тепер зустрілася з вами я, проста селянка-колгоспниця. Хочу подивитись, як ви живете, поділитися досвідом роботи, розказати про нашу Україну, бо ми, трудові люди, в якій би державі не жили, а завжди хочемо миру, завжди зрозуміємо одне одного й подружимо між собою. Це точно.

Входить Степанида, сідає осторонь, снідає.

Отак все їм і розказую, а вони слухають. А вже перед тим, як мали ми додому вирушати, прийняв нас їхній президент у палаці Бельведер.

Голос. Частували добре?

Олена Семенівна. А добре. Президент посадив мене біля себе і за моє здоров'я випив чарку, ще й при всіх назвав "королевою праці".

Голоси. Королевою?..

Олена Семенівна. І то все — за мій чесний труд. Отака була мені шана від президента.

Г о л о с. А що ж на столи подавали?

Олена Семенівна. Та все, що хочеш: і вина всякі, і закуски, ситро й пиво. Тільки... тарані не було. А я дуже люблю суху тараню... до пива.

Голоси. Таранкою або рибцем і ми б посолонцювали.

Олена Семенівна. Ну, скажу вам, хоч і добре було мені в гостях, а вдома краще. За рідним селом дуже скучила, за людьми нашими. А найбільше турбувалася за коноплі.

Сидір Антонович. Коноплі в тебе, Олено Семенівно, добрі.

Олена Семенівна. Мало сказати добрі. Як вітер повіє— зелена хвиля, аж темна, по них так і гуляє, так і гуляє. Хочемо, Сидоре Антоновичу, цього літа світовий рекорд дати.

Сидір Антонович. Вірю! Таких конопель ще в нашому колгоспі не було.

Санька. Заздрю я вам, Олено Семенівно. Скрізь побували, побачили світу.

Сидір Антонович. Ну, ти, Санько, скаржитися не можеш. Ти і в Київ, і до шефів зі мною їздила.

Санька. Ой Сидоре Антоновичу, я в тих шефів тільки розстроїлась.

Сидір Антонович. Хто ж тобі винний, коли в тебе характер неспокійний...

С а н ь к а. Та як же можна бути спокійною?

Сидір Антонович. І там я червонів за тебе.

Санька. Червоніли... А хіба я неправильно їм чортів давала? Ну, ви ж подумайте. І поля оброблені, і ферми в них добрячі. Можна повчитися... А село яке? А хати які? Ну, хіба ж можна так жити?

Сидір Антонович. Тобі, Санько, важко загодити.

С а н ь к а. Та чи про мене ж мова йде? Для себе нехай дбають. У нас глянеш на село—все в садах. Хати побілені, чепурні... А в них селом ідеш — ну ні деревинки. Хати обідрані, наче на стінах чорти горох молотили. Ай-яй-яй! Дивилась я, дивилась і не змовчала. "Як же,— кажу,— можна терпіти отаку срамоту, щоб стояла гола хата, обшарпана, невірна?" Ну, налетіла я там на їхніх керівників.

Сидір Антонович. З тобою тільки морока одна.

Санька. Дарма! Я правду де хочете скажу! Хіба це порядок? "Чому,— кажу,— ми в себе, на Черкащині, і сади садимо, і хати чепуримо? Чому ви такого робити не можете? Чому дерев мало саджаєте? Чому за хатами такий догляд? А які кладовища? Ні деревиночки, ні куща бузку — вигоріла земля лежить. Та хіба ж ви при царському режимі живете?" Розсердилася на них. І ви думаєте, образились?.. Визнали критику правильною.

Сидір Антонович. Ти ж, як ґедзь: всякому дошкулиш. Є і в них сади...

Санька. Скільки ж тих садів!.. Ні, Сидоре Антоновичу. Я так думаю: у нас країна одна і уряд один... Та коли б я мала право — такий би закон видала. На весь Радянський Союз... Народилось дитя: чи в місті, чи в селі,— байдуже де,— батьки мусять відзначити таку подію...

Голос парубоцький. По чарці випити.

Санька. Голодній кумі чарка на умі... Отак і ти. Не про чарку говорю. Дитя з'явилося на світ,— батькам наказ: посадіть деревце. Пішло дитя в школу — хай само посадить деревце: чи вишеньку, чи сливу. І не тільки посадить, а ще й догляне, аби те деревце росло та зеленіло. Як би прикрасилась вся наша земля! А я люблю на дерева дивитися, слухати люблю, як листя шумить. І ще б мені хотілося побачити моря й океани... Входить А л ь о ш а з вилами, глянув на річку, зітхнув.

Сидір Антонович. Ой Санько, ще побачиш світу. А зараз давайте знову сіно громадити.

Олена С е м е ні в н а. Оце й таке, я поснідала, а де ж моя Тетяна?

А л ь о ш а. На човні плаває... ваша онука... Олена Семенівна. З ким же то вона? Альоша. З агрономом. (Зітхнувши, виходить).

Підвелась Степанида, дивиться на Дніпро.

Олена Семенівна. Добрий хлопець. Своє діло знає. Сидір Антонович. Хазяїн росте.

Олена Семенівна. Вчора під час обіду розповідав у нашій ланці, що вже на Кубані серед механізаторів об'явився такий молодець Володимир Світличний, що вирощує великі врожаї цукрових буряків... без сапки.

Сидір Антонович. Об'явився.

Олена Семенівна. Боже! Як пригадаю, скільки виполола я на віку тих бур'янів! Та й поперек болить, і рученьки мліють, і пучечки на пальцях вогнем горять... Сонце тебе палить, а ти спини не розгинаєш цілісінький день. Думай, Сидоре, швидше думайте, щоб сапачку вже з наших полів зігнати. Якщо на Кубані знайшовся Світличний, то знайдуться й на Черкащині такі молодці, що машинами полегшать наш труд жіночий. Постарайтеся з агрономом для людей.

Сидір Антонович. Мав сьогодні з ним розмову. У нього такі плани... Тільки примічаю я, Олено Семенівно, що скоро доведеться твоїй онуці рушники йому подавати.

Олена Семенівна. За цим діло не стане.

Сидір Антонович (до бригадира). З сіном би швидше упоратись... то буде тобі, Санько, інша робота.

Санька. Упораємось.

Всі виходять, крім Степаниди.

Степанида. Яка ж я була сліпа! На човні плавав з нею, а тепер ось вони сюди йдуть. Що ж мені робити? Що? Що? (Ховається за кущ орішини).

Першою вбігає Тетяна Громенко. В руках у неї квітчаста косинка. Очі в дівчини сяють радістю, щастям. Нездоганяє її агроном, обіймає.

Сергій. Таню! Пташеня моє дороге! Таня. Нас можуть побачити.

Сергій (у захваті). Нехай бачать. Не страшусь нікого! Люблю тебе, люблю!.. (Цілує).

За кущем стоїть Степанида, дивиться на них.

Завіса

КАРТИНА ТРЕТЯ

Та ж декорація. Світить місяць. Співають солов'ї. Лине здалеку дівоча пісня. Входить Сергій Заярний з пакуночком.

Наспівує:

Пісня та мила, пісня та люба Все про кохання, все про любов...

Сергій (шукає когось очима, кинув на траву плащ і пакунок, розвів руки). Лети!..

Молода, гарна, щаслива, мчить до нього в обійми Тетяна Громенко.

(Обціловує їй лице, схвильовано говорить). Прийшла... Прийшла... Я так ждав цього вечора, так хотів швидше з тобою зустрітися саме отут, біля нашого озера. Т а н я. І я, Сергію... Я теж.

Сергій. Наше озеро!.. Все тут миле: і дуби, і кущі оріши-ни, і очерета, і замріяні лілеї — все, все нагадує мені про тебе.

Таня. І я люблю це озеро, але й боюсь. Недарма його звуть Лякучим. Вода в ньому глибока, темна...

С е р г і й. То й що з того? Я навіть коли до Дніпра йду купатися, все сюди завертаю. І знаєш, іноді вітаюся з оцими дубами: "Здоровенькі,— кажу,— були! Скажіть, чи не проходило тут моє пташеня Таненя?"

Таня (посміхаючись). І що ж вони... відповідають?

Сергій. Тільки шумлять під вітром, а я слухаю їхній шепіт,— тебе згадую, про тебе думаю...

Таня. Думаєш...

Сергій. Думаю. Ось кілька годин не бачився з тобою, а здається, що вже минув цілий місяць. (Голубить її). Хороше мені з тобою.

Таня. І мені... І мені, Сергію. Оце йду до тебе... Ще ж не зустрілася, а вже переді мною і очі твої, і усмішка... Навіть голос твій вчувається...

Сергій. Говори... Говори...

Т а н я. Я тоді зупиняюсь і слухаю... Ні гомону людського, ні шелесту дерев... Тільки солов'ї виспівують. Сергій. Солов'ї...

Таня. І на душі стає радісно, легко. Наче крила виростають, наче стаю я чайкою дніпровською і лечу до тебе, лечу, поспішаю. Такого ще не бувало ніколи зі мною... Уперше в житті... А чому це? Скажи — чому?

Сергій (милується нею). Любиш?..

Таня (схиляється до нього). Працювати мені радісно. І я щодня тебе бачу, коли в поле виходиш. Я дивлюсь на тебе, дивлюсь, але так, щоб подружки не помітили.

Сергій. Соромишся їх?

Таня. Не знаю.

Сергій. Скоро зайду до вас у городню бригаду і скажу: "Дівчата, готуйтеся до весілля. Таня заміж виходить". Таня. Ой, що ти! Хіба можна таке говорити? Сергій. А чому не можна?

Таня. Ще я у бабусі не питалася... І нічого не справляла... весільного... Платття треба... Сергій. Уже... набрав... Таня. Ти?

Сергій. Ну я... Що ж тут дивного? Був у Черкасах, зайшов до крамниці і набрав. (Розмотує пакунок, дістає білий шовк, приміряє). Ну як, подобається?

Таня. Дуже.

Сергій (милуючись нею). Гарна!.. Яка ж ти гарна! Та це ще не все. (Дістає барвисту хустку). Таня. Теж... мені? Сергій. Приміряй! Таня (пов'язується). Ну як? Сергій (ніжно цілує). Голуб'я моє!

Таня акуратно згортає шовк і хустку, простягає Сергієві.

Таня. Не візьму.

Сергій. Як то... не візьмеш? Для тебе куплено. Навіщо повертаєш?

Таня. Ні, ні! Що я бабусі скажу? Спитають: "Де взяла?" Як же можна... Совісно мені... брати.

Сергій дістає з кишені коробочку, розкриває.

Перстень...

С е р г і й. А це теж совісно брати? Таня. Спитаюся в бабусі...

Сергій. Давай руку... ліву... (Одягає перстень). Ось так! На все життя даю тобі заручний перстень. Чуєш? На все життя!

Таня. Чую. Тільки боюсь... бабусі боюсь... Що, як вони гриматимуть?

Сергій. Мале ти моє... гриматимуть... А я сам поговорю з нею... і не дозволю на тебе гримати. Таня. Ти? Сергій. Я!

Таня. А як вони тебе не послухають? Сергій. Тоді я тебе вкраду. Таня. Жартуєш...

Сергій. Украду! (Обіймає). Оцю зіроньку милу, щоб вона світила мені все життя. Хороша ти моя! Я тепер так часто думаю про тебе.

Таня. І я... думаю...

Сергій. Разом будемо жити, працювати... мріяти... Таня. Про що... мріяти?

Сергій. Про все хороше, що ми зробимо для людей і для себе. І обов'язково, щоб мрії збувалися. Т а н я. Збувалися...

Сергій. Любов тоді набуває справжньої краси, коли вона ще окрилена трудом. А роботи в нас багато. Ти знаєш.

Т а н я. Я люблю садити дерева... При школі й зараз ростуть дві моїх яблуньки і вишня.

Сергій. Очі заплющу ось так, і переді мною: липи, клени, акації.,. Навіть чую, як на них листя шумить... Як пташки співають...

Т а н я. Мрійнику мій дорогий...

Сергій. Буде у нас з тобою така неділя. Ще рано-рано... Тільки багряна зоря горить, а ми йдемо з тобою до Дніпра... Трава в росі... У заводях здіймається ранковий туман... Там десь ударила щука в лататті... А там знялися дикі качки і зникли на дальніх плесах. Проплив рибалка на човні-душогубці...

Т а н я. Ти розповідаєш, як поет.

Сергій. Про красиве хочеться красиво й говорити. Слухай. Т а н я. Слухаю...

Сергій. Ми на кручі... А схід все багряніє, багряніє... І ось випливає з-за обрію обідок сонця червоний-червоний... І все під ним горить: тиха вода дніпровська, і дальні оселі, й гаї, і сади... Все!.. А ти стоїш така гарна-гарна в промінням сонця. Я дивлюсь на тебе, мою милу, хорошу... і питаю.

Т а н я. Про що?

Сергій. Бачиш гори, і схили, і горби? Т а н я. Бачу.

С е р г і й. А чуєш, як у ярах молодий ліс шумить?

Т а н я. Чую...

Сергій. І солов'їв чуєш?

Т а н я. Чую.

С е р г і й. А хто садив ті дубочки, і клени... і липи... і акації... і грецькі горіхи?

Т а н я. І горобину. Сергій. І горобину...

Т а н я. Ми садили... Ми трудились... Серьоженько, невже буде саме так, як ти говориш?

Сергій. Буде. Мусить бути! Я тоді гляну на тебе й скажу... Т а н я. Що... Що скажеш?

Сергій. Любов моя!.. Щастя моє!.. Радість моя! Т а н я. Ой! Може, тоді вже не скажеш.

Сергій. Скажу!.. І ще скажу: "Так тут хороше, що душа співає.... Давай згадаємо нашу улюблену пісню..." Т а н я. Давай. (Заспівує).

Ми підем, де трави похилі, Де зорі в ясній далині.

Вступав й Сергій.

І карії очі, і рученьки білі 1 д . . Ночами насняться мені. /

Сергій бере її руки в свої, дивиться на неї закохано.

За річкою за голубою Дві чайки у хмари зліта.

В краю подніпровськім ми стрілись з тобою, 1 дв;ч}

Веселко моя золота.]

Над полем зарошені віти Зелене верхів'я звело.

У парі з тобою ми будем любити 1 дв}ч}

Усе, що на серце лягло.]

І стеляться обрії милі. І вечір в осіннім огні.

І карії очі, і рученьки білі 1 дв{ч{ Ночами насняться мені. /

Сергій (цілує її ніжно). Як мені добре з тобою. Таня (схилившись на груди йому). І мені... І мені так хороше.

Співають солов'ї.

Сергій. Чуєш? Таня. Чую.

Сергій. Це вони для нас співають.

Слухають.

Із-за куща виходить Степанида, дивиться на них, зникає.

Таня. Наче хтось стежить за нами. Сергій. Здалось тобі. Таня. Я чула шелест ліщини.

Сергій (озирається). Ніде нікого. Та й кому це потрібно стежити за нами. Подумай сама.

Входить А л ь о ш а, вітається за руку з Танею. Простягнув було руку агрономові, але роздумав.

А л ьош а (до Тані). Я тебе в колбуді ждав... Ось два квитки в кіно, а ти... (Зітхнув). Це доказ того, що тепер мені все ясно.

Сергій. Ото й добре.

А л ь о ш а (глянув на агронома, але нічого йому не відповів). Але я хочу, Таню, сказати тобі дещо по секрету. Таня. Ніяких секретів! А л ь о ш а. Дуже прошу... Сергій. Послухай, що він хоче. Таня. Ну, ходім уже... горенько моє!

А л ь о ш а (зітхає). Не про таке я мріяв... це доказ того, як можна помилитись.

Іде на відстані за нею.

Сергій (дивиться їм вслід). Пора це все кінчати... Особливо тепер...

Загортає матерію, бере плащ, хоче йти, але дорогу йому заступає Степанида.

Степанида. Заждіть, Сергію Андрійовичу. Сергій. Степанида? В такий пізній час... Що ви тут робите?

Степанида (хвилюючись). Нічого не тямлю зараз. Світ мені не милий... Жити не хочеться. С е р г і й. Та що з вами?

Степанида. Хіба я знаю. Все бачила... і як матерію дарували, і хустку...

Сергій. Ну, дарував.

Степанида. ...І як заручний перстень... їй... Сергій. Щось ви таке говорите, Степанидо. Степанида. Правда. Я зараз сама не знаю, що говорю... Нащо говорю.

Сергій. Степанидо!

Степанида (не слухаючи його). А я ж то думала — моє щастя... Вранці з дому йдете — я очима вас проводжаю. І жду не діждуся, коли вечір настане... Коли додому ви з поля повернетесь.

Сергій. Мене... Ждете?

Степанида. Жду. А спати ляжете,.я стежу, поки заснете, і тоді дивлюся на вас, дивлюсь та милуюся.

Сергій. Як же це... У мене ніколи... навіть в думках... Степанида. Неловко мені... признаватися... Сергій. Розумію.

Степанида. Живемо в одній хаті... Невже ви нічого не помічали?

Сергій. Помічав, але не надавав значення... Щоб ви серйозно...

Степанида. Все одно тепер... Ви чули... Не стану критися... Я люблю вас, Сергію Андрійовичу. І коли сьогодні ви з хати пішли — здогадалась, куди йдете... Серце моє защеміло від болю, і я назирці... за вами.

Сергій. Це ж не добре, Степанидо.

Степанида. Не думала в ту хвилину: добре чи зле роблю. Вся душечка моя горить... аж туманіє голова.

Сергій. Степанидо... для чого... Треба забути... викинути з свого серця...

Степанида (гаряче). Не одружуйтесь... Благаю вас. Я нещасна жінка../ Вперше в житті... отаке зі мною... І я тепер не знаю, що мені робити.

Сергій. Доведеться іншу хату...

Степанида. Ні, ні! Ви цього не зробите... Не зробите! 119

Входить Таня, слухає.

Я мушу бачити вас щодня... Чуєте? Я, мабуть, розум втратила після того поцілунку... Ви пам'ятаєте... Тільки про вас думаю... Вами живу, бо я... я люблю вас, люблю!.. (Цілує Сергія).

Тетяна затуляється ліктем, мов від удару, вибігає.

Сергій. Що ви робите?..

Степанида, Не знаю... Безтямна стою перед вами. Ви не підете від мене... Чуєте?.. Не пущу!..

Сергій. Піду! Тепер-то вже неодмінно піду! Степанида. До неї? Сергій. До неї.

Степанида. Тоді я... спалю їхню хату! Сергій. Отямтеся, Степанидо! Чи розумієте самі, що говорите?

Степанида. Спалю!.. Так і знайте! Сергій. У нас скоро буде весілля. Степанида. Весілля не буде! Чуєте? Не буде!

Завіса

ДІЯ ДРУГА

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

Ґанок і подвір'я Олени Зими. Перед вікнами квіти, серед яких пломеніють струнки та повні ружі. Світить місяць. В його променях виграє Дніпро, дальні затоки. Десь там у лозах, а може, в гаю, горить рибальське багаття

Під вишнею, на лавочці, сидить Тетяна. У всій її постаті відчувається велике невтішне горе.

Лине звідкись пісня. Вслухається в гу пісню, несвідомо зриває квітку, байдуже дивиться на неї. Непотрібна квітка випадає э руки... Пісня наростає...

На ґанку з'являється Олена Семенівна. Якийсь час мовчки дивиться на онуку, потім підходить до неї, обіймає.

Олена Семенівна. Що з тобою, дитино моя? Чому мовчиш? Чому криєшся від мене? Таня. Бабусю!.. Навіщо жити?

Олена Семенівна (тривожно). Що ти говориш? Таню, рідна моя, скажи, що трапилось?

Таня. Я навіть плакати не можу. Наче серце вийняли з грудей... Наче всю кров з нього випито до краплиночки...

Олена Семенівна. Кров... Кров... Ти ще не знаєш, яке горе буває... І не дай боже тобі його знати. А мені довелось...

Таня. Тяжко...

Олена Семенівна. Оберігала тебе раніше... Не хотілося тривожити... Ну, мабуть, такий час настав, що треба тобі всю правду знати.

Таня (притихла, дивиться на бабусю). Яку... правду?

Олена Семенівна. Про твою матір, а мою дочку єдину... Ольгу.

Таня. Вони від бомби... в ешелоні... Самі говорили. Олена Семенівна. Не від бомби... З хати її забрали серед ночі. Катували тяжко... Таня. Маму?.. Мою маму?

Олена Семенівна. Довіку в моїм серці рана, і нічим її не загоїти.

Таня. Як же це?.. Нічого мені...

Олена Семенівна. Коли б же знала, що таке трапиться, краще б не їхала до сватів на гостювання. А то пристали до мене і Ольга, і твій батько: "їдьмо та їдьмо, мої батьки ще онуки не бачили". А тобі було, мабуть, з рік, а може, й того менше. Зібрались і поїхали.

Таня. Поїхали...

Олена Семенівна. Гостюємо добре, коли це — війна! Твій тато відразу до своєї частини вирушив. Т а н я. А мама?

Олена Семенівна. Залишилась. Таня. Чому?

Олена Семенівна. Бо ти занедужала тяжко... На скарлатину. Одвезли тебе до лікарні. Ольга плаче, і я плачу. Вийду з хати, гляну — женуть худобу і шляхами, й полями. Трактори гримлять — аж стіни в хатах здригаються — все в тил, все в тил. Ой горенько! Пора б і нам уже вирушати, але куди ж поткнешся, коли ти слабенька й бліда, мов свічечка. Все ждали, доки очуняєш. А як зібралися в дорогу,— було вже пізно. Тієї ж ночі загрюкали в сінешні двері: "Відчиняй!"

Таня. Німці?

Олена Семенівна. І німці, й поліцаї. Зупинився один здоровенний проти Ольги. Таня. Ой мамочко!..

Олена Семенівна. "Це ти будеш комісарська дружина? Ану, йдімо до гестапо!" І повели. А потім вірні люди передали, щоб втікала я з села, бо нахвалялися занапастити і нас з тобою. Укутала тебе в теплу хустку і пішла з хати перед світанням.

Таня. Додому...

Ольга Семенівна. Додому, бо така думка — у рідному селі, між своїми людьми легше буде мені ховатися. Т а н я. А маму?.. Не відпустили? Олена Семенівна. На майдані... у петлі... Таня (з жахом). У петлі... Моя мама...

Олена Семенівна. Довго я йшла... Уже перший сніжок випав... А до того і під дощами була, і під вітрами холодними. Не пам'ятаю, як через

поріг рідної хати переступила. Спасибі Саньці, бригадирці... Вона першою навідалась... Як побачила, що я злягла, та й каже: "У нас Тані буде краще. Ми її доглянемо",— і забрала тебе до своєї хати.

Таня. Не пам'ятаю.... Ніколи про це мені не говорила.

Олена Семенівна. У неї серце добре. І сміливa вона. Інші люди боялись навіщати, а вона провідувала, допомагала. То юшки зварить, то картоплі... А потім і за нею почали стежити поліцаї. Я кажу їй: "Не ходи. Сама якось поратимусь". Та не забути ж мені, скільки й житиму, останньої ночі. Надворі вітер свистить, дерева шумлять, снігова пороша по шибках шурхає. Чую — прийшли...

Таня. Прийшли...

Олена Семенівна. Похолола вся. "Це ж,— думаю,— і мені те буде, що моїй Ользі". Таня. Бабусю!..

Олена Семенівна. Переступили через поріг троє: поліцай і двоє німців. Тоді отой поліцейський розгайдан і каже до німців: "Оце та баба, що я вам говорив". Повели мене до коменданта. Сіла я там на стілець, а вже інший аспид... з чорним хрестом на кітелі, питається: "Ти, бабо, збирала в колгоспі високі врожаї?" — "Збирала".— "То і нам збиратимеш?" — "Не можу, пане... Хвора... Здоров'я нема..." — "А ми тобі харчів дамо, і солі, й сірників... Мила дамо..." — "Не робитиму,— кажу,— пане..." Бачу, заціпило йому... Підвівся він, підійшов до мене. Очі холодні, злістю так і блискають... Щока смикається... ліва... "Або працюватимеш для великої Германії, або ми тебе повісимо прилюдно на майдані... Вибирай!"

Таня (дивиться на бабусю). А ви?.. Як же ви?

Олена Семенівна. Кажу: "Вішайте! Дочку мою повісили і мене вішайте".

Таня. Страшно!..

Олена Семенівна. Авжеж, страшно... Та я тоді про страх не думала: стоїмо одне проти одного... Як розмахнеться ж він... як ударить мене своїм кулачищем — так я і поточилася відразу на долівку...

Таня. Ой бабусенько!..

Олена Семенівна. А він же, катюга, як почав мене садити чобітьми і в груди, і під груди, і в обличчя... Кров'ю там підпливала...

Таня. Рідна моя!

Олена Семенівна. Хто вже мене звідти витягнув — не знаю й досі... А тільки прокинулась я у хлівці... на соломі. Дверцята розчинені... Бачу, зірки світяться... і тихо... Ніде нікого... Вийшла з того хлівця й пішла.

Таня. Куди?

Олена С см е н і в н а. До Дніпра... Ночувала в стогах сіна... І холодно... і голодно... і сил нема... Т а н я. А чого ж ви... у степу...

Олена Семенівна. Партизанів шукала... Все думалось: "Зустріну! Не може бути, щоб їх не було у нашому краю". А потім два дні блукала в лісі. Сухий терен зривала, шипшину, глід їла, та все йду, і йду, і йду... На сон мене хилить, а знаю, коли засну — одубію від холоду... Пам'ятаю, місяць з-за дерев підвівся, а я одна-однісінька серед лісу.

Т а н я. Одна... Який жах!

Олена Семенівна. З останніх сил вибиваюсь. От-от упаду. А отак, над стежечкою, два дубки зрослися і кущ оріши-ии біля них. Думаю: "Тут буде затишок, тут трохи перепочину". Примостилась і задрімала. Коли

чую: хтось у плече мене — торк! Розплющую очі,— двоє хлопців стоять переді мною в шапках. "Хто ви?" — питаються, а я з холоду не можу слова вимовить. Тоді один із них приглядається до мене, приглядається...

Т а н я. Упізнав?

Олена Семенівна. Ага!.. "Ви,— каже,— Олена Семенівна... Ви до нашого колгоспу приїздили своїм досвідом ділитися". Боже, зраділа ж я... До своїх потрапила.

Т а н я. Таке щастя!..

Олена Семенівна. Взяли мене хлопці під руки, вивели на дорогу, посадили на сани, примчали до самого командира їхнього. І нагодували мене там, і в землянці угрілась добре, та як заснула, то проспала аж дві доби, як одну ніч.

Т а н я. Серед своїх людей.

Олена Семенівна. Я партизанам кашу варила, сорочки прала, біля поранених бійців ночі просиджувала... Тому води дам, а того словами заспокою чи льоду покладу на гарячий лоб... Як згадаю те все — не віриться, що то я була, що отаке довелось мені пережити... А все минулось як сон...

Т а н я. Як сон...

Вже нова пісня лине з вулиці:

Місяць на небі, зіроньки сяють, Тихо по морю човен пливе. В човні дівчина пісню співає, | Двічі А козак чує, серденько мре. } А

Пісня та мила, пісня та люба, Все про кохання, все про любов. Як ми любились, та й розійшлися...

(Падає на груди). Бабусю, тяжко... тяжко мені... (Ридає). Старенька гладить її голову.

Олена Семенівна. Не плач, Таню... Кріпись! І велике горе, і мале горе — як хмара. Напливе нежданo-негадано, і розвіється, і забудеться.

Т а н я. Ой ні, бабусю, не забудеться... Не забудеться.

Олена Семенівна. Хто ж вона... та —дівчина, що твій спокій порушила?

Таня (уриває плач, дивиться в очі старій). Не дівчина... Вдова Степанида щастя моє розбила.

Олена Семенівна. Ланкова? Така славна жінка на твоїй дорозі стала? Не вірю.

Таня. Славна жінка... Яка ж вона славна, коли таке робить. Розлучниця! Ненавиджу її, ненавиджу!..

Олена Семенівна. Зажди, Таню. Може, ні в чому не винна молодиця. Може, злий наговір... Ось я з нею поговорю, а зустрінуся з Сергієм...

Таня. Ні, ні, бабусю. Ні слова йому. Я сама чула... все бачила. Вороття не буде. Все пропало... Все згасло в моїй душі. Не хочу тепер навіть думати про нього.

Олена Семенівна. Вчора до першої зорі сиділа. Позавчора світанок стрічала в саду... А я ж не сплю, бо знаю: журбою горя не здолаєш... Я через віконце на тебе дивлюсь, і серце моє крається на частки...

Таня. Хочу:., на самоті побути... Ідіть, бабусю...

Олена Семенівна. Все на самоті та на самоті. Від того й думки всякі. Пішла б на вулицю до подруг^ трохи розважилася з ними.

Таня. Нікуди не піду. Нікого не хочу бачити.

Олена Семенівна. Заспокойся... Ні про що не думай. (Тихенько заходить до хати).

Таня. "Ні про що не думай..." А я все думаю... думаю... думаю... І нічого не можу вдіяти з собою.

Входить Альоша Вертепа з букетом квітів, вітається за руку, передає

квіти.

Альоша. Сумуєш? Це доказ того, що тебе образили. Таня. Я ж домовилась з тобою ще там... біля озера... Альоша. Щоб не надіявся і не ждав. Таня. Не ждав.

Альоша. Але ж тепер все змінилося — це доказ того, що знову я можу...

Таня. Не можеш... Іди собі... Не муч...

Альоша. Піду... Я піду, тільки хочу попередити. Якщо ти застала його в лісі з Степанидою...

Таня. Альошо... Навіщо?

Альоша. Це доказ того...

Таня. Іди... Не хочу слухати.

Альоша. Подумай сама, в одній хаті жити. Вона молода, він молодий... Чи довго до гріха? Це доказ того Таня (обурено). Геть! Геть, кажу тобі, геть!.. Альоша. На мене... Кричиш? Таня. І ніколи більше не приходь!

Альоша. Що ж, бувай! (Простягає руку, але Таня йому

своєї руки не подає). Ясно, значить, повертай, Альошо, голоблі... Ну, ще про Альошу ти згадаєш... (Зітхає, виходить).

Таня затуляє обличчя руками, кам'яніє, не помічає, як на подвір'я заходить

Степанида.

Степанида. Бачу — тяжко тобі, але, повір, і мені не легше.

Таня підводить голову, мовчки дивиться на Степаниду. Таня. Він... прислав?

Степанида. Сама прийшла... і про це Сергій Андрійович не мусить знати.

Таня. Що вам... потрібно?..

Степанида. Не дивись на мене такими очима. Послухай, що говоритиму.

Таня. Не хочу слухати! Не хочу бачити вас. (Поривається піти, але Степанида владно бере її за руку).

Степанида. Ні, ти нікуди не підеш звідси. Ти мусиш знати все... Мусиш мене вислухати. Бачиш, я першою прийшла до тебе. Це нелегко... мені... жінці... з тобою, дівчиною, про таке домовлятися. Сідай!

Таня сідає.

Може б, і не прийшла я до тебе, коли б же він... не мучився. А я те все бачу... І отут у мене вогнем пече.

Таня. Навіщо... Навіщо це мені говорите? Не хочу я... Не треба...

Степанида. Є в мене достатки. І премії мені дають за роботу, і всякі надвишки одержую за врожаї... Таня. Знаю...

Степанида. Та не знаєш ти, як тяжко в світі жити самій, коли в хаті немає до кого словом обізватися. І сьогодні одна, і завтра одна, і післязавтра... І отак минає день за днем, день за днем...

Таня. Не розумію, для чого ви... говорите? Хіба я винна в тому?..

Степанида. А я тебе й не звинувачую... Я тільки розказую. І ось, мабуть, доля мені всміхнулася. Прибув до нашого колгоспу агроном... Я ж не думала й не гадала, що може зі мною отаке трапитись. Полюбила я... Вперше в житті полюбила...

Таня. Годі!.. Навіщо?..

Степанида. Говоритиму! Хоч і соромно мені, жінці, перед тобою у такому... признаватись, але мушу... А ти слухай...

Т а н я. Я бачила... Я все бачила там... біля озера.

Степанида. Біля озера... Що я тоді тямила? Я мов у чаду була. Та не для того прийшла до тебе, щоб про свою любов... Змучилась дуже. Спокою не знаходжу. Не знаю й сама, що мені робити... Як далі жити... Заради нього прийшла... Наче душу загубив... Спати ляже — не спиться йому. Серед ночі з дому йде, у лузі блукає, понад Дніпром ходить... мучиться... страждає. А я на його муки дивлюсь і теж... страждаю. А це надумався піти від мене.

Т а н я (з надією). Куди?..

Степанида. В інших людей житиме.

Т а н я. То й добре.

Степанида. Добре? Та він же мене цим уб'є... на смерть. Знову одна... Не доглядати за ним: чи він їв щось, чи сорочка на ньому чиста, чи, може, відпочити йому треба... А найстрашніше— не бачитись... голосу не чути... Тетяно, хочеш?.. Навколішки перед тобою стану... Ти молода, гарна... Ти собі знайдеш іншого... Відступися!

Таня вражена.

Я знаю, коли ти йому тільки скажеш... Він гордий... Він не буде умовляти...

Таня. Тітко Степанидо!.. Чи ви в своєму розумі?

Степанида (відчайдушно). Що я знаю? Що я тямлю тепер? Розум мій засліплений... Мов навісна ходжу... Без нього жити мені не в радість. Я мушу його бачити щоденно. Я хочу, щоб він у мене жив... І ти мені допоможи... Умов його, щоб не лишав моєї хати.

Таня. Поступитися своїм щастям... Для кого? Для чого? Я ж не знала... Думала — любитесь ви...

Степанида. Згляньсь, Тетяно...

Таня. Ні!

Степанида. Не хочеш... пожаліти... свою ланкову? Таня. Не можу!

Степанида. Ну, тоді знай... Не все тобі сказала... Не у всьому тобі призналася...

Таня. А в чому ви... мали признава...

Степанида. Він не просто квартирантом у моїй хаті... Він мені... муж.

Таня. Неправдаї.. Не могло таке статися...

Степанида. Сталося! І я тебе попереджаю: зійди з моєї дороги! Не займай! Я за своє щастя до смерті битимусь з тобою... Чуєш? (Швидко виходить).

Таня розгублено дивиться їй вслід.

Таня. Невже правда? А може, це наговір, щоб я відступилась. Ні, ні... У неї так блискали очі... В одній хаті... І Альоша говорив... Вона молода... гарна... Ой мамочко, серцем чую — правду сказала мені Степанида. Словами жалючими, мов батогом, відстьобала й пішла. Як же бути? Обнови купував... про весілля'домовлявся... перстень заручний дав...

Входить Сергій,

Навіщо ж, навіщо мене так мучити? (Обіймає стовбур вишні, ридає).

Сергій. Таню!

Таня заніміла, прислухається.

Ні в чому не винний! Повір...

Таня мовчки дивиться на нього.

Я здогадуюсь... Ти бачила... Ти все тоді могла бачити... біля озера. (Хоче наблизитись до неї, але витягнута вперед рука зупиняє його).

Таня. Не підходь! Іди собі... Йди до неї і ніколи більше... не приходь! Я ненавиджу тебе... Нена...

Ридаючи, біжить до хати. На ґанку з'являється Олена Семенівна, дивиться на Сергія. Обоє мовчать.

Завіса

КАРТИНА П'ЯТА

На кручуватому березі рясний осокір. Гойдається припнутий до старої коряги човен. Прямо — дніпровська далечінь із затоками, гаями, лугами, дальніми горами, безконечною голубінню псба. Чути за сценою голос Сидора Антоновича: "Тпру". А потім входить і він сам з батіжком, дивиться на Дніпро.

Сидір Антонович (гукає). А йди-но сюди, Сергію! Входить Сергій, розчісується.

Тепла вода?

Сергій. Тепла. Щось хочете мені сказати?

Сидір Антонович. Ану глянь мені в очі.

Сергій (не витримує погляду). Може, по роботі якийсь промах?

Сидір Антонович. По роботі все гаразд, а от сердечні діла в тебе порушені.

Сергій. Це, Сидоре Антоновичу, моя особиста справа.

Сидір Антонович. Ні, Сергію, помиляєшся. Не тільки твоя... Це і моя, Тетянина, і Олени Семенівни, і Степанидина... У людини серце розстроєне — робота кульгає, настрій поганий, розум стривожений.

Сергій. Я прошу все-таки не втручатися...

Сидір Антонович. Втручатимусь! Ти мій характер знаєш... Бачив я Олену Семенівну...

Сергій. Кляне, мабуть...

Сидір Антонович. За віщо ж клясти? Сердечні діла — тонке мереживо. Тут всього буває: і радощів, а буває й горя.

Сергій. Не хотів я завдавати горя, Сидоре Антоновичу.

Сидір Антонович. Збаламутив дівчину та й покинув. Сергій. Неправда! Не винний я.

Сидір Антонович. Поговоримо. У мене сьогодні щось йоги ломить... Чи на дощ? То я прихопив... На возі... Зараз принесу. (Виходить).

Сергій. Відчуваю — буде та розмова!

Сидір Антонович (повертається з вузликом і з пляшкою). Настоювалась тиждень на знаменитому корені... калган зветься. Почастую.

Сергій. Не охочий я до неї.

Сидір Антонович. Знаю. Та іноді не завадить. Поснідаємо разом. (Розв'язує вузлик, виймає молоду цибулю, огірки, пиріжки). Ну, пробуй мої ліки... (Наливає в чарки).

С е р г і й. За ваше здоров'я, Сидоре Антоновичу!

Сидір Антонович. Я тоді здоров, коли в мене діла в колгоспі добрі. А як щось не клеїться, то й курорт мені не допоможе. Будьмо!

Цокнулись, випили.

Добра!

Закушують.

Кажу ж тобі, вона мені допомагає від ревматизму і від серця.

Сергій. Лікарі іншої думки. Горілка серцеві шкодить.

Сидір Антонович. Бува, бува... На яке серце наскочить. (Глянув на Сергія). Так отож примічаю я, смутним ходиш.

С е р г і й. Я свої обов'язки виконую... А який настрій у мене...

Сидір Антонович. Хочу, Сергію, щоб у твоїх очах радість світилася, а в них журбу бачу. А журба як іржа ядуча... Тільки іржа залізо роз'їдає, а журба — душу. (Наливає в чарки). Ще по одній.

Сергій. Не хочеться...

Сидір Антонович. За неї... за її здоров'я... вип'єш? Сергій (зрозумівши натяк). Вип'ю!

Цокнулись, осушили чарки.

Сидір Антонович. Так отож і кажу... Були колись у нашому селі парубки. Взимку чоботи намастить дьогтем, одягне добрий кожух, підпережеться. А поверх кожуха ще сіряк, а на голову шапку смушеву, сиву, високу — і йде на гуляння. Надворі місяць світить. Сніг рипить під ногами... Дерева в інею. І ось заспівав парубок: "Ой зійди, зійди, ясен місяцю". Виходять з хат молодиці, дівчата, слухають — парубок співає.

Сергій. Добре ви розповідаєте.

Сидір Антонович. А парубок іде до своєї дівчини. І вона чує той голос — та мерщій з хати. Зустрінуться, погомонять.

Надворі холодно. Куди піти? До клуні, на сіно. Він її кобеняком укутує — ніякий мороз не дошкулить. Сергій. Цікаво...

Сидір Антонович. Парубок... Що він знав? Де він був? Що бачив? Чим цікавився? А взяти тепер молодих людей. Вони і шахти будують, і домни, і мартени, і гідростанції. Вони цілинні землі підіймають — скрізь молоді люди тепер — на великих будовах і на транспорті... І за кордон їх посилають, якщо спеціалісти добрі.

Сергій. Правда. Тільки щось ви здалеку починаєте, Сидоре Антоновичу.

Сидір Антонович. Нічого, я і до близького дійду. Або взяти молодицю. Вона тепер не залежить від свого чоловіка, бо сама робить у колгоспі. Якщо муж п'яниця, ледар, може з ним розлучитися. А раніше як бувало?

Десь жінка чи на весіллі, чи на хрестинах на когось глянула, а чоловікові здалось, що це вже вона йому зраджує. Прив'язує її косами до воза і жене в степ. Раз стьобне коня, другий раз — жінку. Дикість! Страшне діло... А було й таке.

Сергій. Ну, годі в обхід наступати. Ви одразу кажіть, Сидоре Антоновичу...

Сидір Антонович. Журба тебе сушить. А я про себе скажу. Коли в мене на душі спокійно і добрі діла в колгоспі — вийду в поле раненько,— хліба стоять, як море, облиті росою. Хороше! І я тоді все примічаю: і як жайворонки співають, і як хмарина в небі пливе, як хвиля по ланах грає, аж туманець здіймається... А от коли пшениця під дощем вилягла або град хліба вибив — тоді навіть коня не бачиш перед собою... як він ступає. Душевний спокій — велика сила. А ти, Сергію, цей спокій зараз втратив.

Сергій. Втратив.

Сидір Антонович. І сам страждаєш, і вона... мучиться.

Сергій. Я тих мук не хотів. Мені перед людьми соромно. Альоша Вертела всім роздзвонив, що трапилось біля озера... Таня навіть тепер на роботу не виходить.

Сидір Антонович. Ходитиме. Уже я мав з нею розмову... Ну, а довготелесого Альошу сам обсмирю, щоб не плескав язиком чого не слід. Ти мені про інше скажи... Збираєшся й надалі жити в Степаниди чи, може, іншу хату для себе підшукаєш?

Сергій. Хотілося б іншу, та не знаю... як це зробити. Сидір Антонович. Чим швидше підеш від неї — тим краще.

Сергій. Боюсь.

Сидір Антонович (уважно глянув на агронома). Погрожує?

Сергій. Не хочу, щоб через мене... хтось іще постраждав.

Сидір Антонович. Он як?! Що ж вона замишляє? Сергій. Не допитуйтесь... Все одно не скажу. Та я вже вирішив...

Сидір Антонович. Бушуватиме — крила приборкаєм! Сергій. А може, мені краще зовсім... виїхати звідси? Сидір Антонович. Бачу, не любиш Тетяни і, мабуть, по-справжньому... не любив. Сергій. Я?

Сидір Антонович. Ти. Та як можна кидати село і їхати кудись.

Сергій. Не кудись, а на цілинні землі. Моя професія пригодиться там.

Сидір Антонович. Твоя професія нам тут потрібна. Ти ж не простий собі парубок, а спеціаліст добрий... (Дивиться в очі). А що буде з твоїми планами?..

Сергій. Якими... планами?

Сидір Антонович. Мріяв за велике діло взятися, згуртувати молодь, озеленити схили дніпровські навколо села, закріпити яри лісами. Про вулики ще говорив... Добрі мрії. їх треба здійснювать!

Сергій. Доведеться, мабуть, комусь іншому... здійснювати.

Сидір Антонович. Не думав, що ти виявишся отаким... трухлявим... А я вже побував у лісництві... і вулики звелів майструвати, щоб не тільки розмови, а й діло починалось.

Сергій. Зрозумійте мене.

Сидір Антонович. Тому й говорю з тобою, що розумію. Важко тобі, боляче, а ти терпи... своє роби. Не цурайся людей. Поговорять та й забудуть... про те озеро. І тобі стане легше... Я знаю... Я сам велике горе в житті мав.

Сергій. Чув...

Сидір Антонович. Було в мене четверо синів, і всі... четверо... на війні. Ростив їх, любив... і нема. Згадаю про них —• б'є мене в серце.

Сергій. Це горе... Це велике горе. Я вам щиро співчуваю.

Сидір Антонович. У Саратовській області жив у цю війну, робив там у колгоспі. Ще тоді один син був живий... найменший... Андрійко... І його... в останній день війни у самому Берліні... В останній день... (Витер сльозу). Приїздив до мене секретар райкому. Все втішав... Дуже хотів, щоб лишився в їхньому районі. Ну, я не міг... До рідного краю потягнуло... А ти щось таке надумав... їхати з села.

Сергій. Важко мені тут.

Сидір Антонович. Мені важче було... Чим живу? Роботою. Коли б не робота — пропав би. Від журби б пропав. Мене іноді на весілля кличуть, а я не можу піти. Гляну там на молодих хлопців і не можу.... Синів нагадують. Роботою розважа* юсь. Цим себе підтримую. В цьому для мене і життя, і радість.

Сергій. Що ж мені порадите? Ждати?

Сидір Антонович. Жди. Приглуши свій сором. Знайди знову шлях до дівочого серця. Сергій. Важко... Пробував...

Сидір Антонович. А ти ще... спробуй. (Глянув на Дніпро). Казав же тобі—ноги ломить. Бачиш, он яка хмара з-за Дніпра підводиться?

С е р г і й. Не вперше хмари з'являються, а дощу нема. Спасибі, Сидоре Антоновичу, за сніданок. Пора мені... Бувайте!

Сидір Антонович. Бувай здоров! А хату я тобі сам підшукаю.

Сергій виходить. Сидір Антонович складає в хустку остачу їжі. Входить Степанида з сокирою і мотузкою.

Степанида. Доброго ранку!

Сидір Антонович. А-а, Степанида. Здрастуй!

Степанида. Снідали?

Сидір Антонович. Та снідали, а ти, бач, запізнилась. І тобі б чарка перепала.

Степанида. Мені й без чарки весело. Нудьгу годую, журбу сповиваю, а сум колишу.

Сидір Антонович. Значить, справді весело.

Степанида. З ним... снідали?

Сидір Антонович. Та з Сергієм.

Степанида. Я ж йому напекла пиріжків з капустою, зварила лапші молочної. Пішов з хати, нічого навіть не покуштував.

Сидір Антонович (пильно дивиться на молодицю). Любиш?

Степанида. Не стану критися...

Сидір Антонович. Я так і знав. Ой Степанидо, попереджав тебе колись: "Не баламуть хлопця!" А тепер доведеться для нього підшукувати іншу хату.

Степанида. Хіба він... просив? Не робіть цього... чуєте?

Сидір Антонович. Треба зробити, Степанидо. Краще буде для вас обох.

Степанида. Ні, не краще. Уб'єте ви мене, Сидоре Антоновичу. Він мені тепер світ зав'язав.

Сидір Антонович. Вгамуй своє серце, Степанидо. Не розбивай дівочого щастя.

Степанида. А моє щастя розбиваєте — і нічого. Не питаєтесь... Наче так і треба... Наче я не людина а чи не маю душі. Не віддам його! Чуєте?

Сидір Антонович. А коли він сам... Не питаючись... піде зовсім з нашого села... Що тоді робитимеш?

Степанида. Все покину й піду слідом за ним.

Сидір Антонович. Ти, бачу, нічого не тямиш... що тобі говориться. Адже Сергій іншу любить... Не тебе, а іншу... Хіба ти цього не розумієш?

Степанида. Знаю... Але я... за своє щастя битимусь!.. І ніколи... Чуєте? Ніколи не відступлюсь! Так і знайте. По роботі ви можете мені загадати... От зібралась я в луг лози нарубати — можу повернутися додому.

Сидір Антонович. Я нічого тобі не загадую. Якщо ти з бригадиром домовилась...

Степанида. Домовилась... А серцю почнете наказувати— не послухаюсь!.. Нічим не поступлюся! І ви мені про таке навіть не говоріть. Зрозумійте ви мене... моє горе.

Сидір Антонович. Всяке горе загоїть час. Все минеться.

Степанида. А я не хочу, щоб миналося! Я ще молода... Я хочу жити... Ні, ні, не вмовляйте мене, Сидоре Антоновичу, бо не можу я зректися свого щастя! Не можу!.. (Виходить).

Сидір Антонович. Ой молодице, щастя без згоди — дірява торбина!

Чути голос Саньки: "Ну, чортова ж душа! Світу білого не бачить!" З'являється Санька.

Чого так лютуєш?

С а н ь к а. Та як же не лютувати? Ну, ось ви, Сидоре Антоновичу, самі розсудіть. Прийшла вранці до мене Уляна, з городньої бригади, треба їй на базар з'їздити, дещо продати, дещо купити... Дала я їй коней. Сідає на віз Уляна, коли це, бачу, і чоловік біля неї вмощується.

Сидір Антонович. Ти скипіла одразу?

Санька. Авжеж, скипіла! Щоб оцей нероба, гультяй, шайтан оцей на колгоспних конях їздив?..

Сидір Антонович. А може, в нього теж якісь діла?

Санька. Діла? Знаю, що він думає... Уляна грошей вторгує, а він, холера, у неї вициганить та піде до чайної горілку пити.

Сидір Антонович. Може й таке статися.

Санька. Розлютилась на нього. "Злазь,— кажу,— з воза!"

Сидір Антонович. І зігнала?

Санька. Зігнала! "Ти,— кажу,— Уляно, їдь, а він нехай слідом за возом пішки до базару тьопає... як цуцик!"

Сидір Антонович. Ой Санько, ходиш ти, та бурчиш, та жалиш людей, мов кропива.

Санька. Яких людей? З хорошими людьми в мене дружба, а нероб усяких, гультяїв, п'яниць... Не можу на них дивитися — так вони мене розстроюють. Пекла б їх вогнем!

Сидір Антонович. Ну, розбушувалась ти сьогодні, Санько. Скоро приборкаємо п'яниць. Що постановлять загальні збори колгоспників — так і мусить бути!

Санька. То чому ж ви не скликаєте ці збори?

Сидір Антонович. Скличемо... Скоро скличемо. А ти мені зараз от про що скажи. Степаниду сьогодні бачила?

Санька. Бачила. А що?

Сидір Антонович. Нічого не помічала за нею? Санька. Що я мала помічати? Робить добре. Тиха, смирна жінка...

Сидір Антонович. Тиха, смирна... До людей треба придивлятися не тільки тоді, коли вони у бригаді працюють, а знати, як і вдома живуть.

Санька. Що ж мені в горшки до них заглядати, чи що?

Сидір Антонович. Ти не сердься. А краще ходімо, я тобі дещо розкажу.

Виходять.

Входить Альоша Вертепа, сідає під осокором, зітхає.

А л ь о ш а. Вчора не був на роботі, позавчора не був і сьогодні з самого ранку блукаю над Дніпром — це доказ того, що спокій мій порушено. (Зітхнув). Вчора мені снилась... Позавчора снилась... Я втратив апетит. Мама турбуються за моє здоров'я, а тато позирають то "на мене, то на солдатський ремінь — це доказ того, що краще мені побути біля Дніпра. (Зітхнув). І на душі в мене зараз, як у тому небі... А хто винний? Агроном. Хіба десь підстерегти та огріти його ломакою? А що, як він ту ломаку вихопить та огріє нею мене? Треба подумати... на дозвіллі...

Блискавиця. Далекий грім.

Мабуть, піду додому, та з'їм глек холодного кисляку, та й вирішу все: чи думати мені про неї, чи це вже остаточний доказ того, що надіятись мені не слід. (Зітхає, виходить).

Все яскравішими стають спалахи блискавиць, все гомінкішими перекати грому Чути дівочі голоси: "До села не встигнемо".— "Ховаймося під сокориною".— "Що ти? Поглянь, яка вона висока. У неї блискавка може вдарити",— "Таню, куди ж ти?" Голос Тані: "Під сокориною стоятиму". Голос: "Не боїшся грому?"

Таня (вбігає). Нехай гримить.

Блискавка. Грім. Шум зливи.

Альоша (дивлячись на річку). Човен з лозою... У таку бурю...

Лине крик: "Рятуйте! Ряту-у-у!.."

Таня. Степанида!.. Невже справді вона? Розлучниця...

Лине крик: "Рятуйте! Ряту-у-у!.."

Вона! Як кидає на хвилях човен. Що ж робити? Що? Там бистрина, там вир страшний. Перевернувся... Човен перевернувся... Ма-а! Мамочко, вона ж втопиться!., втопиться!.. (Рвучко розстібає гудзики на платті, вибігає).

Починається дощ з градом, спалахують блискавиці, гуркотить грім. Пройшла босоніж, з підтиканою спідницею жінка, вкрита мішком. Десь хльоскає батіг і чується голос молодого пастуха: "А куди, ряба, куди заверта-а-а?.." Знову блискавка... Знову грім. Хтось по той бік Дніпра благально просить: "Подай перевозу!.. Подай пере-

во-о-о!.."

Та нарешті злива стихає. Не так часто й гомінливо гуркоче грім. З'являються Тетяна і Степанида. Плаття в Тетяни не застебнуте на всі ґудзики.

В руках хустка.

Таня. Отямилась... Житиме... Тепер житиме! (Садовить під сокориною).

Степанида (пильно дивиться на дівчину). Ти... рятувала?

Таня. Я.

Степанида заплющує очі. Вам погано?.. Я зараз гукну людей.

У брезентовому змокрілому плащі з'являється Сергій Заярний.

Сергій (стрівся очима з Танею, перевів погляд на Степа-ниду). Що трапилось?

Таня мовчки віджимає хустку.

Степанида (розплющує очі, дивиться на агронома). З того світу я...

Сергій (кидається до неї). Що це значить? З якого світу? (До Тані). Про що вона говорить?

Таня. Човен з лозою перевернувся...

С е р г і й. До лікарні... Негайно.

Степанида. Додому... (Заплющила очі).

Сергій. Може, й справді додому, а я потім до неї лікаря викличу. Як гадаєш, Таню?

Таня (витрушує хустку). Не знаю.

Сергій. Степанидо! Степанидо! Ви мене чуєте?

Степанида. Чую! (Дивиться на нього).

Сергій. От і добре. Кладіть руку на моє плече. Ось так.

Степанида. Сама йтиму... Мені вже краще. (Глянула на Тетяну). Пропала ж я тепер... Навіки пропала!..

Виходять.

Таня (крізь сльози). Пропала! Чого ж вам, тітко Степанидо, пропадати, коли він любить вас... Любить... любить... Вас, а не мене... Навіщо ж говорив мені слова брехливі? Я розумію... Я серцем почуваю... Вас, а не мене... То що ж мені робити? Що? Навчіть, бо я не знаю... Такого ще не було зі мною... її він любить... Мене... розлюбив... (Схиляється біля сокорини, кам'яніє). Розлюбив...

Над Дніпром з'являється спочатку невиразно, а потім стає все яскравішою райдуга, хоч іще чути далекі й глухі перекати грому. Входить Олена Семенівна, вкрита ряднином.

Бабусю, чого це ви так... запеклися?

Олена Семенівна (приречено). Горе в нас, онуко. Таня. Яке... горе?

Олена Семенівна. Немає конопель. Були й нема... Дощ всенькі вибив... градом.

Таня. Бабусю!.. Він розлюбив мене... розлюбив...

Олена Семенівна (не чує, що говорить онука). Бувало, вітер повіє, а по них темно-зелена хвиля так і ходить, так і ходить... Прибігла... глянула... Серце моє зайшлося... Нема... Пропав такий наш труд... великий.

Над Дніпром сяє яскрава райдуга. Гуркоче далекий грім.

Таня (обійнявши стареньку). Бабусю, що ж мені тепер робити? Що? Порадьте!

Завіса

ДІЯ ТРЕТЯ

КАРТИНА ШОСТА

Декорація другої картини, тільки дерева, чагарники і задніпрянська далечінь вкрилися осіннім вбранням. Звідкись лине пісня. Входять Сергій і Санька.

Санька. Ну, який же це в чорта порядок, коли нема чого саджати!

Сергій. Сказано ж тобі, сам Сидір Антонович домовлявся в лісництві. І я теж бачився з лісничим. Ще має бути кілька машин.

Санька. А люди, значить, хай стоять без роботи? У неділю на таке достойне діло вийшла молодь, вийшли учнівські бригади, і тепер стій!

Сергій. Чого ж без роботи? Нехай ямки копають. Нехай збирають жолуді, бо все ж одно не обійтися нам без свого лісорозсадника.

Санька. Та збираємо ж. Ось, поглянь. (Розгортає фартушину). Один в один... Як перемиті!

Сергій (івзяв у жменю). Добрі жолуді!

Санька. Як радив нам, так і робимо. Я своїх дівчат попередила: "Дивіться,— кажу,— дівчата, не всякий жолудь беріть і не всяке насіння кидайте у верейку, а гарненько роздивляйтеся: де наймогутніший дуб, або липа, або клен — біля того дерева й порайтесь".

Сергій. Правильно. (Кинув жолуді у фартушину, заду-мався).

Санька. Що правильно? Ти ж мене зовсім не слухаєш. Сергій. На оті горби дивлюсь. Весною там молоді деревця зеленітимуть...

Санька. Зеленітимуть... І наші зеленітимуть... Ті, що з Тетяною садили. Навіть звідси бачу. Ото перший рядок... Там і дубочки, і акація біла, і липки молодюсінькі...

Визирнула Степанида і заховалася за кущем.

Сергій. Липки молодюсінькі... Посадили. Нехай ростуть. Сидір Антонович теж отак... манівцями. (Дивиться Саньці в очі). За цим і підійшла, щоб про неї нагадати? Чи, може, щось інше на думці маєш, то говори... Все говори!

Санька. Жолуді прийшла показати...

Сергій. Не хитруй зі мною.

Санька. Правда, хитрувати нема чого. Саджала я дерева з Тетяною.

Сергій. Ти вже про це говорила.

Санька. Не безпам'ятна. Сама знаю, що говорила, чого не говорила... Чи довго будеш її мучити? Сергій. Вона тобі скаржилась?

Санька. А хіба я сліпа? Нічого не бачу, не помічаю? Була дівчина як маків цвіт, а тепер все мовчить та мовчить. Ні у веселощах, ні в піснях її не чути.

Сергій. Я в тому не винний.

Санька. А хто ж винний, хто? Я оце дивлюсь-дивлюсь, терплю-терплю, а тоді як візьму вас, чортів, разом з Степанидою, в роботу десь на зборах — аж пір'я посиплеться. Чи, бач, збаламутили дівчину, зав'язали їй світ, покинули напризволяще.

Сергій. Ой Санько!

Санька. Я вже тридцять сім літ, як Санька. Ти мені сам скажи, щоб не від інших людей чула. Сергій. Що... чула?

Санька. Хто для тебе Степанида?.. Жінка? Сергій. Це що, допит? Санька. Розмова...

Сергій. Не подобається така розмова! Що я, не людина? Таке лихо трапилось у Степаниди... Мало не пішла на дно... Спасибі Тані — врятувала...

Санька. То Степанида їй віддячує... баламутить нареченого, завдає дівчині страждань.

Сергій. Не тривож хоч ти моєї душі! Я не менше від неї страждаю.

Санька (недовірливо). Ти... Страждаєш? Щось не примічала.

Сергій. Ото й добре, шо не примічала... А потім мене дивує: чому саме ти, Санько, так турбуєшся за Тетяну? Хто вона тобі: сестра, дочка, якась рідня?

Санька. А може, Таня мені рідніша за дочку. Розумієш?

С е р г і й. Не розумію.

Санька. Отож. Колись, може, розкажу. (Лагідно). Ти, Сергію, не сердься, що в такі діла втручаюся... Може б, воно й не слід було, та вже дуже мені шкода Тетяни...

Сергій. Намагався з нею поговорити, так де там! І слухати не хоче... Зненавиділа зовсім.

Санька. Всякі чутки й до неї доходять. Ой Сергію, граєшся з вогнем... По-дружньому тебе застерігаю...

Сергій. Покиньмо цю розмову! Краще скажи мені: була в Сидора Антоновича?.. Як його здоров'я?

Санька. А ти його провідував?

Сергій. Три дні тому... Все ніколи: то в полі, то в конторі, а ввечері якось незручно турбувати. Думаю, може, спить.

Санька. Серце дається взнаки... Ну, обіцяв сьогодні тут побувати. "Хочу,— каже,— глянути, як ви молодий ліс насаджуєте..."

За сценою чути дівочий голос: "Санько! Санько!"

Кличуть мене. То як же, Сергію? Може, хочеш, щоб Тетяна до озера на побачення вийшла?.. Як місяць зійде.

Сергій. Хотів би... Та, мабуть, не вийде.

Санька. Сказати їй?

Сергій. Скажи...

Санька. Я вас не тільки помирю, я вас ще й оженю. І на вашому весіллі погуляю. От побачиш!.. (Виходить).

Сергій (дивиться на простір Дніпра). І ліси посадимо, і сади зацвітуть, тільки не для мене буде той цвіт... Я мучусь...

Входить Степанида.

Степанида. І я мучусь.

Сергій. Степанида?

Степанида. Чого ви... наче злякалися.

Сергій. Я ж просив... На людях не підходити... І так всяке про нас говорять...

Степанида. Несила моя. Знала, що тут сьогодні будете, і ось прийшла...

Сергій. Для чого це все? Ну, для чого?

Степанида. Не знаю. Як пішли ви востаннє з моєї хати,— цілісіньку ніч не зімкнула очей... Плакала... Світ мені без вас не милий...

Сергій. Ну, навіщо таке говорите?

Степанида. Хіба я знаю? (Прикипіла до нього очима). Не хмурте брів. Я тільки подивлюся на вас і піду... Зараз піду. Сергій. Дивні ви, Степанидо.

Степанида. Все думаю, ночами не сплю. Ваші кроки вчуваються... Не заходите... Наче я зовсім вам чужа. А я все жду... Надіюся...

Сергій. Що ж надіятись? Адже я ніколи вас не любив. Чого ж блукаєте за мною? Навіщо себе мучите, мене мучите? Хіба вам мало того, що ви моє щастя розбили? Тільки ви в цьому винні... Ви!.. Ви!.. (Виходить).

Степанида. Пішов... Словами, мов камінням, обкидав і пішов. Я його щастя розбила... Щастя!.. Нема його... Нема!.. Залишилось зі мною тільки горе. А горе — що море: ні перепливти його, ні випливти.

Знову зринає пісня, на цей раз журлива. Степанида якийсь час вслухається в пісенні слова, потім втомлено сідає на траву, затуливши обличчя, кам'яніє... Та ось вона важко підводить голову, дивиться попереду себе затуманеними

очима.

Невже це ти, Степанидо, такою стала? Ні гордості в тобі, ні сорому? Отямитись треба, подумати, як жити далі... Як жити... (Підводиться і йде, наче п'яна).

Завмирає пісня. Після паузи входять Сидір Антонович і Санька.

Сидір Антонович. Говорила з ним?

Санька. Говорила.

Сидір Антонович. І що ж він?

Санька. Та чи ви не знаєте? Закохані... вони ж всі, як ненормальні.

Сидір Антонович. А Тетяну бачила?

Санька. І Тетяна... з того ж тіста зліплена.

Сидір Антонович. Така ти, Санько, наче й метка, а ось до їхньої душі не зуміла добратися.

Санька. Що мені добиратися? Ось зведу їх сьогодні одне з одним, та й нехай самі розбираються. На біса мені цей клопіт? У мене без них роботи вистачає...

Сидір Антонович. Ти не сердься, Саню. Ти розшукай мені Сергія... Хочу з ним поговорити...

Санька. Он він сам іде сюди.

Входить Сергій.

Сергій. Добрий день, Сидоре Антоновичу! Сидір Антонович. Здоров був! (Глянув на Саньку). Тебе, мабуть, дівчата ждуть.

Санька. І без нагадувань пішла б. Не маленька...

Сидір Антонович. Ні, зажди. Санька. Чого вам?

Сидір Антонович. Вибери дубочків зо два... Хочу теж посадити... Щоб і мої деревця листям шуміли.

Сергій. А це вже я для вас виберу, Сидоре Антоновичу... Тільки не знаю, чи зможете ви на круту гору підійнятися... Як серце?

Сидір Антонович. Хай йому грець! Обридло! Не хочеться вже на нього зважати.

Санька. Еге ж, не зважайте! Може, знову доведеться з воза знімати.

Сидір Антонович. Так тож я тоді дуже переживав. Он яка хмара градова напливла. Глянув на поле: коноплі вибито, кукурудза посічена, пшениця потолочена... Запеклося у мене в грудях... Не пам'ятаю вже, як додому повертавсь, як до двору під'їхав.

Санька. Еге ж, під'їхали... Не говорила вам досі, то послухайте.

Сидір Антонович. А що ж мені слухать? Санька. Я до контори тоді йшла... Дивлюсь, перед воротьми стоїть нерозпряжений кінь, а на возі... Сидір Антонович. Я.

Санька. Ви... Лежите. Думаю: "Чи заснули?" Як підійшла ближче — все в мені похолодніло.

Сидір Антонович. Жалко стало?

Санька. Авжеж! На сіні ви... бліді... Очі заплющені, тільки вії тремтять дрібно-дрібно. Гукнула я людей,' до хати вас занесли...

Сидір Антонович. Нічого не пам'ятаю.

Санька. Отож берегтися треба. Ну, пора мені до своїх дівчат. (Виходить).

Сидір Антонович (дивиться на Сергія). Догадуєшся, навіщо тебе розшукував?

Сергій. То свого повпреда підсилали, а тепер, значить, вирішили самі атакувати?

Сидір Антонович. Це ти Саньку повпредом обзиваєш?

Сергій. А то ж кого?

Сидір Антонович. Мабуть, чортів тобі давала? Сергій. Було... трохи.

Сидір Антонович. Ні, Сергію. Сердечні діла сам уладнаєш... Знайдеш вихід. Сергій. Знайду.

Сидір Антонович. Інше в мене на думці. Не знаю тільки, чи зараз тобі сказати, чи потім, коли вже дубочки посаджу...

Сергій. Кажіть зараз.

Сидір Антонович. Ну ось, щоб знав. Весною по оцих горбах ще будемо саджати горіх грецький і малину. А на схилах — яблуні сорту "сніжний кальвіль" та "мліївську красуню". І груші десертні, і сливи сортові. Вишні теж обіцяли дати... Треба, щоб і зеленіло, і цвіло, і користь була з того нашим людям. Отак я думаю.

Сергій. Думки добрі!

Сидір Антонович. Не тільки думки... А вже й заявку подано... і гроші переказано. Та хотів я з тобою, Сергію, душевно поговорити...

Сергій. Знову прицiляетесь...

Сидір Антонович. Без прицілу і зайця не вб'єш. С е р г і й. То це ви зараз на полювання вийшли? Сидір Антонович. Жартувати не збираюсь. Сергій. Бачу.

Сидір Антонович. Ти знаєш, мав я синів. Полягли мої сини... До тебе придивлявся ці роки і тебе... як сина...

Сергій (дивиться на голову колгоспу). Я дуже... дуже ціную... Тільки не розумію, чим заслужив...

Сидір Антонович. Багато наші люди зробили в колгоспі, і мені хочеться, щоб у достойні руки потрапило господарство.

Сергій. Ви так говорите, Сидоре Антоновичу... Сидір Антонович. Наче збираюсь помирати? Про це подумав?

Сергій. Не зовсім... Але якийсь настрій у вас... аж страшнувато слухати.

Сидір Антонович. А ти не страшись. Відчуваю... Недовго вже мені... зосталось. Треба думати про заміну, і я тебе... обираю.

Сергій. Щоб я?..

Сидір Антонович. На загальних зборах скажу. Колгоспники мене знають... Підтримають. Я вірю: ти збережеш наш труд і помножиш його... для людей.

Сергій. Навіть не знаю, що й відповісти. Я ніколи про таке не думав... Ні потрібного досвіду, ні вміння...

Сидір Антонович. Досвід — діло наживне. Ти чоловік освічений, до роботи беручкий, не п'яниця, не гультяй!.. Організатор добрий... Працюватимеш!

Сергій. Райком партії, коли треба буде, знайде достойнішу людину.

Сидір Антонович. Аяів райкомі тебе рекомендуватиму. Ти, Сергію, запам'ятай: партія робить те, чого хоче народ. Інших інтересів у партії немає... Все для народу.

Сергій. Сидоре Антоновичу, чи ви жартуєте, чи смієтеся з мене. Ну, як можна отаке мені пропонувати? Ми дістанемо для вас путівку на курорт. Підлікуєтесь і житимете до ста літ!

Сидір Антонович. Може б, до сьомого десятка й дотягнув, коли б не війни. У громадянську тричі поранений...

та дві контузії переніс. А в цю війну теж горя зазнав... Здає серце.

Сергій. Не знаю, що вам відповісти. Сидір Антонович. Подумай.

Сергій. Подумаю. Так зопалу не можу... Нічого вам не обіцяю...

Сидір Антонович. Тобі, сину, доведеться. Сам я приглядався, і людям видно. Ти цього достойний. А зараз ходімо... даси мені дубочків... Хочу посадити власними руками.

Сергій. Боюся... Гора крута.

Сидір Антонович. А ти не бійся... Ходімо!

Виходять.

З'являються Санька і Тетяна з саджанцями дерев.

Санька. Сама ти винна. Питалася в тебе, так ти ж нічого не розказуєш.

Таня. Що ж я розказуватиму? Не любить він мене. (Намочує коріння саджанців у воді).

Санька (робить те саме). Чорт вас і розбере. Таня. Ви не лайте.

Санька (ласкаво). Та хіба ж я смію тебе лаяти, коли ти для мене мов дочка... рідна.

Таня. Бабуся розповідала... про вас.

Санька. Значить, все знаєш, як тебе, маленьку, доглядала... (Обіймає Таню). Сирота моя! Доченько моя! Знай: тобі боляче — боляче й мені... Молода ще ти, життя не знаєш... Ви зійдіться з Сергієм, поговоріть душевно... Порозумійтеся...

Таня. Порозумійтеся... (Зітхає).

Санька. Ти не зітхай, а роби те, що раджу тобі. Я йому вже говорила.

Таня. Що... говорила? —

Санька. Сьогодні до озера на побачення вийдеш... як місяць зійде. Він тебе тут ждатиме. Таня. Хіба я просила?

Санька. "Просила"... Та я, мабуть, цілий рік ждала б такої просьби. Сама тепер знаю, що робити. І ти мене слухай. Сказано — прийти до цього озера... Я наряд тобі даю, як бригадир. Щоб у моїй бригаді порядок був і спокій... Значить, приходь!

Таня. Ой які ж бо ви, Саню!

Санька. Ось така, як бачиш! А то баламутять одне одного. Треба так: зійшлись, поговорили, щоб все було ясно, а тоді: або одружуйтесь та живіть щасливо, або розлучайтеся і не морочте голови ні собі, ні людям!

Таня. Знову кричите.

Санька. А ти не сердься. Такий у мене характер. Таня. Зійдіться... Як же сходитись, коли сьогодні... Сама бачила... Степанида тут була.

Санька. А що ж, їй не можна по лузі ходити?

Таня. Чому ж не можна?.. З ним вона розмовляла...

Санька. Тю! Ото й всього?

Таня. А про що вони говорили? Ну, про що?

Санька. На побачення вийдеш, то й розпитайся, Сергій тобі скаже.

Таня. Соромлюсь я... про таке питатися.

Санька. То й будеш сидіти... вдома. Ніякий чорт і заміж тебе не візьме. От щоб я вмерла, дограєшся, поки він собі іншу дівчину знайде.

Таня. Нехай знаходить.

Санька. Такого сокола випустити з рук. Сказано: молоде — зелене. Нічого ще ти не тямиш у сімейному житті.

За сценою гомін, крик: "Упав... Стояв, стояв і впав...", "У нього ж серце

хворе".

(Тривожно). Випхався на таку гору. (Вибігає).

Таня стоїть, дивиться на гірський схил.

Таня. Ведуть... Його ведуть сюди. Як же мені бути? Піти

звідси чи лишитися? (Не рушає нікуди). Бідний... Зів'яв... І об-

личчя зблідло. *

Сергій і Олена Семенівна вводять голову колгоспу. Входять люди.

Сидір Антонович. Перепочину трохи... Сергій. Казав же... Не треба... А ви... Санька. І чого вас понесло туди... з таким серцем? Сидір Антонович. Хотілося, щоб і мої дубочки на цій горі шуміли.

Сергій. Ще посадите... Весною... Десь отут, поблизу Дніпра.

Сидір Антонович. Ні, мабуть... Не посаджу... Це вже... все!

Сергій (тривожно). Погано... Вам дуже погано? Сидір Антонович. Кінь мій... біля сокорини... Сергій. Гей, хлопці, мерщій сюди коня!

Хтось з юнаків вибігає.

Зараз одвеземо вас до лікарні... Все буде гаразд.

Санька. І я так кажу... Ще вам, Сидоре Антоновичу, жити та й жити, а ви таке ото говорите, що вас і слухати не хочеться.

Сидір Антонович. Розступіться трохи... Гляну... на Дніпро... Може, востаннє його... бачу.

Розступаються перед ним люди.

Все життя своє дивився на нього... Милувавсь красою... Батракував у Подніпров'ї... Плоти ганяв замолоду...

Олена Семенівна (пильно дивиться на друга). Невже справді, Сидоре, її чуєш?

Сидір Антонович. Чую... Надходить...

Олена Семенівна. А ти про це не думай... У нас добрий лікар... Все зробить.

За сценою хлоп'ячий голос: "Тпру-у-у, вороний!" Сергій. Ну, ходімо!

Сидір Антонович. Зажди трохи... Ще на нього гляну... Олена Семенівна. Потім глянеш... Ніде не дінеться...

Сидір Антонович жадібно озирає Дніпро. В очах його іскряться сльози. Десь на узбережжі зринає мелодійна пісня, бринить, наростає...

Сидір Антонович. Прощай!.. Мій голубий... Повноводий... Навіки... прощай!

Виразнішими стають сильні, молоді і прекрасні голоси. Завіса

КАРТИНА СЬОМА

Та сама декорація. По той бік Дніпра де-не-де горять рибальські багаттячка. Небо всіяне ясними зорями. І здається, з того неба пливе сумовита мелодія:

Місяць на небі, зіроньки сяють, Тихо по морю човен пливе. В човні дівчина пісню співає, А козак чує, серденько мре.

Пісня та мила, пісня та люба, Все про кохання, все про любов. Як ми любились, та й розійшлися, Тепер зійшлися навіки знов.

Ой очі, очі, очі дівочі,

Темні, як нічка, ясні, як день.

Ви ж мені, очі, вік вкоротили,

Де ж ви навчились зводить людей?

Входить закутана в темну шаль Степанида.

Степанида. Знаю, буде гримати, а йду... І нічого вдіяти з собою не можу. Йду... Хоч потай гляну... Хоч голос його почую...

Чути шурхіт у кущах. Він... Прийшов на побачення.

Із-за дальнього гаю підводиться місяць. Входить Сергій у плащі, побачив

Степаниду.

Сергій. Ви?.. Знову?..

Степанида. Я вдень чула все, що вам Санька говорила.

Сергій. Ви ж слово дали... На людях і ніде... не підходити. Чому ж не дотримуєте своєї обіцянки? Ну, чому?

Степанида. Не знаю... (Дивиться закоханими очима на нього). Ось прийшла сюди, а для чого — й сама не відаю. Удень ви сердились на мене...

Сергій. І зараз серджусь.

Степанида. А мені б тільки дивитися на вас... Отак, як зараз..,

Сергій. Степанидо, треба кінчати... Кінчати, бо так же можна збожеволіти.

Степанида. Хотілося б мені... Сергій. Що? Ну що ви хочете?

Степанида. Щоб трішечки... Хоч трішечки любили мене.

Сергій. Я вже вам говорив... І ви знаєте...

Степанида (не слухаючи його). Тоді б мені в світі було радісніше жити, а я б нікому про те не сказала. Я б оберігала моє таємне щастячко...

Сергій. Навіщо таке говорити?

Степанида. А коли б ви були моїм мужем...

Сергій. Ніколи цього не буде!

Степанида. Коли б ви були моїм мужем, як би я доглядала вас, милувала, голубила... Я була б вірна до смерті... А зустрінуся з вами — і серце моє щемить, бо знаю: не мене любите. Думала хату її спалити.

Сергій. Ви б цього не зробили.

Степанида. Зробила б. Розум мій був тоді, мов у чаду... Я бажала їй смерті. Сергій. Смерті...

Степанида. Не я,— вона стала на моїй дорозі. Життя моє покалічила.

Сергій. Не знав я, Степанидо, що ви... така жорстока.

Степанида. Я і сама цього не знала. А потім вона... з Дніпра мене витягла... І тепер я нічого вдіяти не можу.

Сергій. Відступіться, Степанидо! Забудьте мене. Степанида. Відступитись?.. Ой Сергію, тяжко вас забувати!

Сергій. Треба, Степанидо. Ви повинні це зробити. Степанида. Розумію...

Сергій. Побачить разом... знову подумає... щось таке у нас з вами...

Степанида. Мені тепер байдуже, що вона подумає. Я вийшла прощатися... Більше не підійду. Сергій. Бажаю щастя. Степанида. Щастя? Сергій. Щастя!

Степанида (дивиться закоханим і в той же час болісним поглядом). Нікого в житті я не любила. Ви, Сергію Андрійовичу... перший... Як у чаду ходжу. Про вас думаю... Вами живу... Та знаю... Не мій... Тетяна вашим серцем заволоділа.

Сергій. Я не криюсь і не крився перед вами.

Степанида. Аяж мов сліпа була... Здавалось, доля мені всміхнулася, коли вперше переступили поріг моєї хати. Я годинами дивилася на вас, коли ви спали, і мені хотілося все зробити, щоб вам було добре... Щоб і їжу вчасно дати, і сорочку чисту... У мене тоді наче крила виросли!

Сергій. Коли б я знав, що таке трапиться,— іншу б хату собі шукав.

Степанида. А я не жалкую і не дорікаю вам, бо вперше в житті справжньої радості зазнала. Тільки ж не відала я, що потім буде. Жила в одній хаті з вами, як зачарована, а вашою душею вже інша дівчина...

Сергій. Степанидо... Навіщо? Ну, навіщо знову це все мені говорите?

Степанида (болісно). Справді... Навіщо говорю? А хотілося... хотілося, щоб знали. Найясніші для мене дні, коли ви жили в мене.

С е р г і й. Ну і як же ви, Степанидо... відступитесь?.. Степанида. Відступлюсь. Будьте щасливі! Сергій. Ви молоді... Гарні... Зустрінеться достойна людина...

Степанида (з відчаєм). Не добивайте мене, Сергію. Мені й так тяжко.

Сергій. Визнаю... Погана рада... Пробачте. Я все сказав.

Степанида. І на тому спасибі, що душу мою розбудили, дали звідати радощів. Шкода тільки, що таким коротким було моє щастя... і обірвалось воно, як недоспівана пісня... Моя вечірня пісня! Лишились муки... І серце щемить... Та, може, воно припокоїться.

Сергій. Степанидо... Зрозумійте мене...

Степанида. Хотілося, щоб вона, Тетяна, вас так... як я... Не мені судилося — їй з вами в життя йти... її любите... Знаю...

Сергій. Будьте здорові, Степанидо! (Простягає руку, та молодиця його руки не бере).

Степанида. Люблю вас... Люблю! (Рвучко обіймає, закохано дивиться в очі. У погляді її мука, страждання й незгасна любов). Прощайте!.. (Цілує його).

Входить Таня.

Сергій. Ну, навіщо це, Степанидо? Я ж вас просив... Степанида. Таня?!

Таня (голосом, в якому відчувається образа й ридання). Тепер знатиму... знатиму, які ви... (Іде). Сергій. Таню!.. Таню!.. Степанида (наздоганяє). Зажди!

Таня (гнівно). Пустіть!.. Пустіть мене... Я ненавиджу... Ненавиджу вас... обох!..

Степанида. Зажди... Не все ти знаєш... А я хочу, щоб знала... (Хвилюючись). Так от, слухай!

Таня. Що слухати? Хіба й так не ясно?.. Хіба не розумію?.. Тільки навіщо... Навіщо з мене так глумитися! Що я зробила вам... поганого?

Степанида. Ти моя рятівниця. Знаю — як думаєш про мене.

Таня. Інакше думати не можу.

Степанида. А ти вислухай! Ніколи більше не доведеться нам... про таке говорити... Сергій. Степанидо!

Степанида. Не криюсь... Люблю Сергія Андрійовича... Таня. Я... Що я можу вдіяти?

Степанида. Сказав би він: "Степанидо, віддайте за мене своє життя". Віддала б! Сказав би: "Степанидо, ходімо зі мною на край світу!" Все покинула б, пішла за ним.

Сергій. Отямтесь! Що ви говорите? Кому говорите?

Степанида. Хай чує... Хай знає, чого зрікаюся.

Таня. Хіба я... на перешкоді...

Степанида. Не моє щастя! Тебе він любить.

Таня. Не вірю! Не вірю!..

Степанида. А ти слухай, що тобі кажу. Пам'ятаєш, як увечері до тебе приходила? Забудь ту розмову... Брехала я... що мужем мені був... Брехала...

Сергій. Навіщо ж ви, Степанидо, такий наклеп...

Степанида. Не знаю. Думалось — разом будемо. Нічого тоді не тямила... Що робила, що говорила... Не сердься на мене. Я сьогодні прийшла сюди попрощатись.

Таня (до Сергія). Це правда?

Сергій. Правда, тільки не думав я...

Степанида (перебиває). Зрозумій, не легко, Таню, від власного щастя відрікатись... А я відрікаюсь... Назавжди... Бажаю вам обом... любові і діток. Коли б у мене вони були — була б радість у хаті. А так знову одна... Тепер уже навіки...

одна... І нічого більше не питай, бо й так серце моє розкраяне на частки... (Виходить).

Сергій. Ну, ось... Ти все чула... Всю правду знаєш.

Звідкись лине вже знайома пісня:

...Ми підем, де трави похилі, Де зорі в ясній далині. І карії очі, і рученьки білі Ночами насняться мені.

За річкою за голубою

Дві чайки у хмари зліта,

В краю подніпровськім ми стрілись

з тобою,

Веселко моя золота!

Сергій і Таня дивляться одне на одного. Він несміливо підходить до неї, бере її руки в свої. Вона падає йому на груди й ридає... Сергій мовчки гладить її плечі і цілує в голову... А пісня ще звучить:

...В краю подніпровськім ми стрілись

з тобою,

Веселко моя золота! Завіса

Березень, 1961 р.